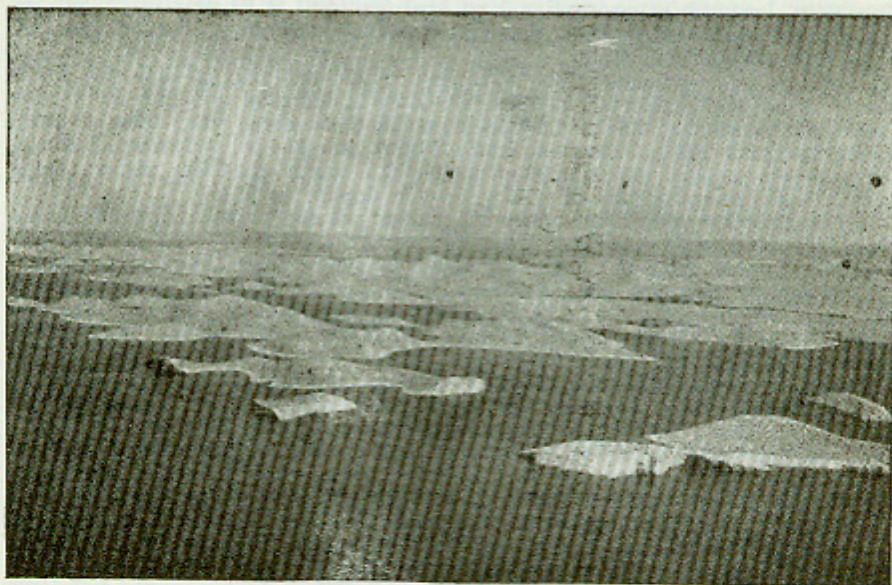

KORNATSKA OTOČNA SKUPINA

(Prilog poznavanju kolonizacije)

Sven Kulušić

Prostorni pojam. Kornatska otočna skupina sastoji se od 140¹ otoka, otočića i nadmorskih grebena, pretežno dinarskog smjera pružanja. Promatrani prostor predstavlja najbrojniju i najgušću

Fot. br. 1. Avionski snimak Kornatske otočne skupine snimljen sa SW.
U prvom planu (od desna na lijevo) su otoci Mana, Balun i Borovik.
U pozadini; Lavrnaka i Kornat.

Phot. 1. Aerial photograph of the island group of Kornat taken from the south. In the foreground (from right to left) are the islands Mana, Balun and Borovik; in the background are Lavrnaka and Kornat.

1) Postoje podvojena mišljenja o broju Kornatskih otoka, što je vjerojatno rezultat korišćenja različitih izvora i kriterija pri određivanju prostorne cjeline. Tako npr. J. Bastoli tvrdi da ih ima 125 (Razvitak ribarstva Dugootočana, Radovi IJAZ³ u Zadru, Zagreb 1962, sv. IX. str. 391), K. Stošić

otočnu skupinu Jadrana, specifične geografske fizionomije i društveno-ekonomske problematike. Sastavni je dio sjevernodalmatinske otočne skupine gravitacijski povezane s naseljima »zadarskog« i »šibenskog« arhipelaga².

Sastoji se od dvije otočne grupe: Žuto-sitske ili »Gornjeg Kornata« i Kornatske ili »Donjeg Kornata«³, od kojih je opet svaka predstavljena sa dva dosta dobro izražena otočna niza.

88 (Sela Šibenskog kotara, Šibenik 1941, str. 236), Č. Iveković također 88 (Dugi otok i Kornat, Rad JAZU, Zagreb 1928 knj. 235, str. 246), I. Rubić 110 (Naši otoci na Jadranu, Splić 1952, str. 108), P. Skok 50 (Slavenstvo i romanstvo na Jadranskim otocima, Zagreb 1950, str. 126), C. F. Bianchi 60 (Zara cristiana, Zara 1880, II str. 80), A. R. Filipi 141 (Kretanje broja stanovnika zadarskog otočja Radovi IJAZ u Zadru, Zagreb 1960, sv. 4—5, str. 279).

Kao osnovu za određivanje prostorne cjelne Kornatske otočne skupine obuhvatio sam otoke koje stanovnici Murtera i Betine (vlasnici preko 95 posto otoka Kornatske otočne skupine) nazivaju Kornatima, te izobatu od 60 m. Iznimku na temelju batimetrijske karte učinio sam na krajnjem NW gdje je međa slabo izražena (Katinu i G. Abu priključio sam Kornatskom otočju, a Lavdaru V. i M. odvojio, jer je ni Dugootočani ni Murterci ne smatraju Kornatom. Izuzetak je napravljen i na krajnjem SE, te su priključeni otočići Vrtlić Samograd i Mrtovnjak premda ih dijele od Kornata dubine veće od 60 m, a pripadaju KO Žirje.

Korišteni su ovi kartografski materijali: Mape KO Sali iz 1824—30, DAZ, fasc. 578, Mape KO Kornat iz 1900—02 Ured za katastar Šibenik, Pomorska karta Incoronata Zut Morter 1:40.000 (Reprod. pom. karte aust.-ugarske mornarice Beograd 1929). Pomorska karta Zadar, Dugi otok i Kornat 1:80.000, Hidrografski institut, Split 1938, Topografska karta 1:100.000, listovi Dugi otok i Žirje, reproducirani od GIJA 1950, a dopunjeni 1949.

2) Teritorijalno pojedini autori Kornatske otoke uključuju u zadarsku otočnu skupinu, kao npr.: P. Skok (Slavenstvo i romanstvo na Jadranskim otocima, Zagreb 1950, str. 125), L. Marčić (Zadarska i Šibenska ostrva, SKA, Beograd 1930, knj. 26, str. 562), I. Rubić (Naši otoci na Jadranu, Splić 1952, str. 98—109), S. Antoljak (Zadarski katastik 15. stoljeća, Starine, Zagreb 1949, knj. 42, str. 384), Č. Iveković (Dugi otok i Kornat, Rad JAZU, Zagreb 1928, knj. 235, str. 246).

Drugi ubrajaju Kornate u šibensku otočnu skupinu, kao npr. M. Friganović (Stanovništvo šibenskog primorja, Geografski gl. br. XXIV, Zagreb 1962, str. 1). Treći ih opet tretiraju kao posebnu otočnu skupinu (Basioli, Enciklopedija Jugoslavije, sv. 5, str. 317, Zagreb 1962) ili kao skupinu, koja bi trebala pripadati Zadru (R. A. Filipi: Kretanje broja stanovnika zadarskog otočja, Radovi IJAZ u Zadru, Zagreb 1960, sv. 6—7, str. 171).

Problem teritorijalne pripadnosti posebno je kompliciran i ni do danas nije u potpunosti riješen. Kornatska otočna skupina pripadala je KO Sali, a katastarskom uredu u Zadru do 1952, kada dolazi do cijepanja KO Sali. Veći dio Kornatske otočne skupine postaje zasebna KO, koja je pripala katastarskom uredu u Šibeniku. Time problem nije riješen, jer novoosnovana KO Kornat teritorijalno ne pripada isključivo Šibeniku. Teritorijalna granica između kotara (danas općina) Zadar i Šibenik dijeli KO Kornat, tako da pojedini otoci katastarski pripadaju općini Zadar (Granica na NW prolazi između otoka Šćitne i Sita, Rončića i M. Ska'le, Glamoča i V. Tremala, Katine i Dugog otoka).

Sve govori da Kornatsku otočnu skupinu možemo i moramo tretirati kao specifičan teritorijalni pojam koji se izdvaja iz šibenske i zadarske otočne skupine.

3) Stanovnici Murtera i Betine dijele cijelu Kornatsku otočnu skupinu na »donji« i »gornji« Kornat. Pod prvim razumijevaju otok Kornat sa svim otocima

Prvi otočni niz Zutsko-sitske otočne skupine, gledajući sa sjeveroistoka jest: Balabra — Sit — Ščitna — Gangarol i Bkariljica dug oko 9 km. Drugi niz čine otoci Tremuli — Glamoč — Žut — Kamenar, nešto je duži i iznosi oko 15 km. Treći i ujedno najduži otočni niz, u kojem se nalazi i najveći otok arhipelaga Kornat po kojem se danas naziva cijela otočna skupina, dug je gotovo 35 km, a sastoji se od Katine — Kornata — Smokvice — Skrižanja — Vrtilice i Samograda. Četvrti i posljednji je nabrojani je najrazdobljeniji, dug oko 30 km, a proteže se od M. i V. Obručana preko Levrnače — Mane — Piškere — Lavse — Lunge — V. Kurbe do Kamenog Puha.

Ukupna kopnena površina cijeloga Kornatskog područja⁴ iznosi oko 69 km², dok je površina morskog prostora Kornatske otočne skupine oko 230 km².

Prirodna osnova. Kornatska otočna skupina sastoji se iz naslage krednih i paleogenih vapnenaca⁵. Najstarije naslage su dolomiti⁶ (cenoman), koji ujedno čine jezgre antiklinala, te samo mjestimično izbijaju na površinu. Cijela skupina sastoji se od tri antiklinala međusobno odvojene sinklinalama potopljenim glacioeustatičkim izdizanjem morske razine. Jednu antiklinalu predstavlja otok Žut s kojega su većim dijelom erodirani rudisti vapnenci, tako da na površinu izbijaju naslage hondrodontnih⁷ vapnenaca (cenoman-turon) s dolomitima. Sjeveroistočno krilo spomenute antiklinala predstavlja otočni niz Balabra — Sit — Ščitna — Gangarol, koje je vjerojatno presječeno rasjednom linijom, istog smjera pružanja, jugozapadno od otoka Brušnjaka. Drugu antiklinalu predstavlja otok Kornat, na kojoj su vidljivi sekundarni oblici boranja. Građena je od rudistih⁸ vapnenaca (turon-senon), a samo na krajnjim jugoistočnom dijelu na površinu izbijaju dolomiti i hondrodontni vapnenci. Treća antiklinala gotovo je potpuno razorena snažnim djelovanjem abrazije. Otoci jugozapadno od otoka Kornata predstavljaju samo ostatke njenog sjeveroistočnog krila. Naslage miliolidnih, alveolinskih i numulitnih vapnenaca slabije su razvijene i samo su mjestimično sačuvane, a leže na rudistim vapnencima Kornata, Lavse, Žaka i V. Kurbe. S obzirom na karbonatni sastav

južno i jugozapadno od njega, a pod drugim sve otoke sjeverno i sjeveroistočno od otoka Kornat.

Stanovnici naselja Mali Iž dijele cijelu skupinu čak u tri grupe »donju«, »gornju« i »srednju« s obzirom na njihov položaj prema Ižu P. Skok: Slavstvo i romanstvo na Jadranskim otocima, Zagreb 1950, str. 126).

4) Detaljnu površinu otoka (za 1:18) dobio sam u Uredu za katastar Šibenik i Geodetskoj upravi SRH u Zagrebu (za 3) dok površine preostalih (19) dobio sam planimetričnim (Tabela br. 5).

5) P. Mamužić: Geologija Kornatskog otočja, Arhiv Instituta za geološka istraživanja u Zagrebu, Broj 3054/59 (S priložima: Geološke karte 1:25.000 br. 15, 16, 17).

6) P. Mamužić: Geologija Dugog otoka, Arhiv Instituta za geološka istraživanja u Zagrebu, Broj 3054/59 (S priložima: Geološke karte 1:25.000 br. 9, 10, 12, 13, 15).

7) I. Grimani: Geološka istraživanja otoka Iža, V. Lavdare, Sita, Žuta i susjednih školjeva, Arhiv Instituta za geološka istraživanja u Zagrebu, Broj 3038/58 (S priložima: Geološke karte 1:25.000 br. 11, 14).

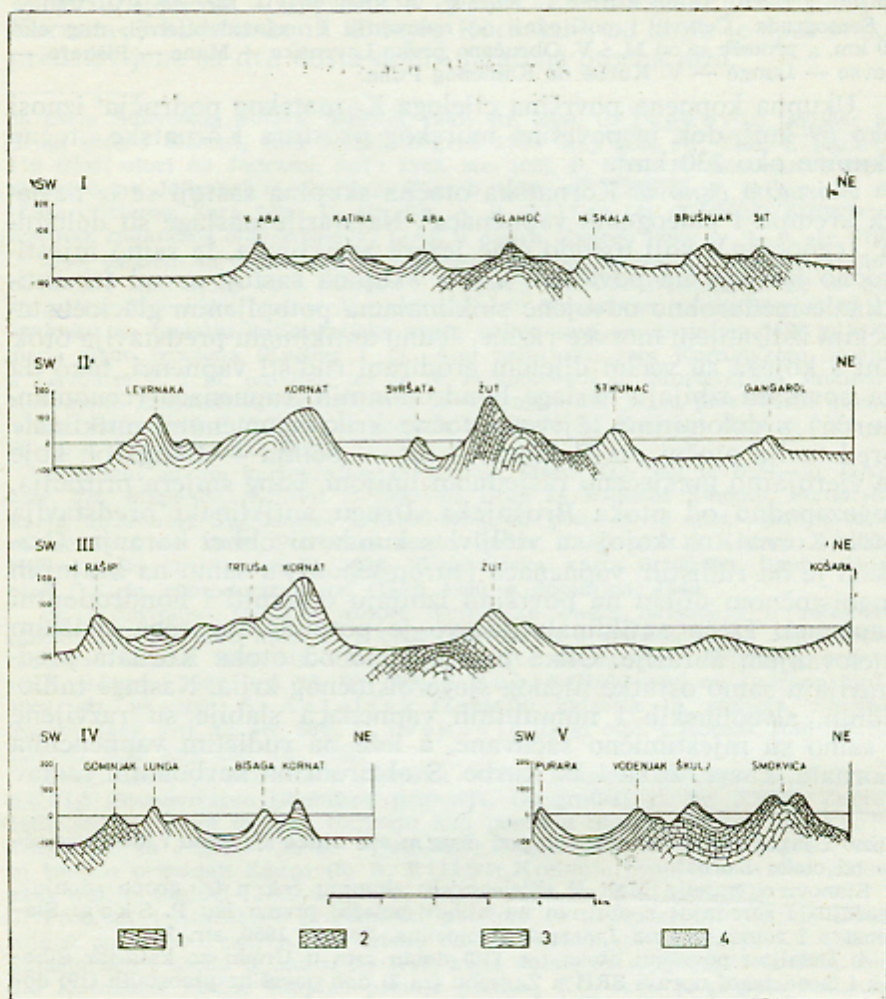
8) P. Mamužić, I. Grimani: Op. cit.

9) P. Mamužić, I. Grimani: Op. cit.

10) P. Mamužić, I. Grimani: Op. cit.

69
230
299

stijena od kvartarnih sedimenata najbolje su razvijene crvenice i mjestimice pleistocene breče. Debljina kvartarnih sedimenata varira od nekoliko centimetara do nekoliko metara. Te naslage predstavljaju ekonomski najvredniji prostor Kornatske otočne skupine.

Crtež br. 1 Shematski geološki profil Kornatske otočne skupine. 1. Donja kreda (dolomiti), 2. Gornja kreda (dolomiti i hondrodontni vapnenci), 3. Gornja kreda (rudisti vapnenci), 4. Eocen.

Drawing 1 Outline of the geological profiles of the island group of Kornat: (1) Lower Cretaceous (dolomites), (2) Upper Cretaceous (dolomites and chondrontian lime-stones), (3) Upper Cretaceous (rudistan limestones), (4) Eocene.

Klimatske prilike Kornata ne razlikuju se mnogo od susjednih otoka, npr. Žirja. Cijela skupina odlikuje se toplim ljetima, sa srednjom temperaturom srpnja oko 23,9°C i 73 mm oborina u toku

ljetnih mjeseci. Zime su blage, tako da je srednja temperatura siječnja oko 7,3°C sa 293 mm oborina u toku zime⁹.

Kao i većina naših otoka i Kornati oskudijevaju vodom, a naročito u ljetnim mjesecima.¹⁰ Voda se zadržava na površini u otoku dužeg dijela godine samo na onim mjestima gdje je sloj crvenice nešto dublji, u obliku »lokvi«¹¹. Postoji i čitav niz jama u kršu, manje ili veće dubine, u kojima se može naći voda koja je u dubini slana ili bočata, a na površini ponegdje i slatka¹². Nepovoljan raspored oborina i temperatura, posebno u toku vegetacijskog perioda kada je oborina najmanje a temperature su najviše, kao i vapnenačka osnova učinile su ovaj prostor neobično siromašnim vodom i vegetacijom. Kornatska otočna skupina je vegetacijski jedan od najsiromašnijih prostora našega primorja uopće. U kojoj su mjeri različite društveno-ekonomske prilike stvorile današnji degradirani pejzaž, naročito zajednice grmolikih tvrdolisnjača, vrlo je teško reći. U ovome prostoru apsolutno dominira pašnjak-kamenjar¹³ žutobijele boje, vrlo male ekonomske vrijednosti. Samo ponegdje može se vidjeti po koja usamljeno stablo crnike (*Quercus ilex*), za koju se može pretpostaviti da je u pejzažu u prošlosti imala znatno veći udio¹⁴. Monotoniju pejzaža narušavaju zelene »oaze« obrađenih površina, koje su svjedok duge i teške borbe čovjeka s prirodom, a nalaze se pod kulturom masline, vinove loze i smokve.

Kolonizacija. Kornatska otočna skupina, danas bez stalno naseljenog stanovništva, imala je u prošlosti značajne i raznovrsne funkcije, u prvom redu za stanovništvo koje je vjerojatno na njoj boravilo, a zatim za okolni naseljeni otočni prostor i susjedno kopno.

Položaj, prirodne karakteristike i brojni arheološki nalazi, još uvijek nedovoljno istraženi, govore u prilog barem dužih perioda ako ne i kontinuirane nastanjenosti većeg broja ljudi na ovome prostoru. S obzirom na dimenzije postojećih ruševina i njihov raspored¹⁵, uz pretpostavku da je vegetacijski pokrivač bio bogatiji, nameće se zaključak o prisutnosti većeg broja ljudi barem u odre-

9) M. Friganović: *Zirje*, Geografski gl. Broj 14—15, Zagreb 1953, str. 93—96.

10) Danas veći broj stanova ima svoje čatrnje, koje u prosjeku podmiruju potrebe ukoliko pojedine godine nisu poselno sušne. U Kravljacićij je izgrađena velika cisterna koja služi za opskrbu vodom ribarskih brodova.

11) Takve »lokve«, kako ih narod naziva, nalazimo na dosta mjesta. Među veće se ubrajaju: lokva u Tarcu, Šipnati, SE od Trtuše (sve na Kornatu) i lokva na Polju kod Grbe (Žut).

12) Među poznatije jame s bočatom ili slatkom vodom šđu ona u Piškerš, na Panituli (vrlo pitka), na Gustacu (SE od Lavse), u Pinazelu i dr.

13) Najrasprostranjenije vrste trava na pašnjacima su »Mogoruš« (*Brachypodium ramosum*) i »Vlasinj« (*Stipa pennata*).

14) Na rijetkim, teže pristupačnim, strmijim mjestima može se noći koncentriran veći broj predstavnika mediteranske makije i crnike.

15) Veće ruševine postoje na mjestima prirodno povoljnim za obradu zemlje, kao npr. u Tarcu, ili prikladnijim, zaštićenijim mjestima za vez i smještaj ribarskih brodova.

denim vremenskim razdobljima. Najvjerojatnije da je takvo periodično brojnije naseljavanje usko povezano s političkom nesigurnošću na kopnu, pogotovo za vrijeme ratnih godina, kada je ova otočna skupina s obzirom na svoju razvedenost i položaj bila idealno mjesto kao sklonište zbjegu, slično kao što smo to mogli vidjeti i u nedavnoj prošlosti tokom NOB-a. Sasvim je sigurno da barem na većim otocima ove skupine od najstarijih vremena do danas neprekidno borave ljudi, koji su bilo kojim oblikom ekonomskog iskorišćavanja ili stjecajem okolnosti bili vezani za ovaj prostor. Prikaz toponomastičke građe omogućuje stvaranje određenih zaključaka o razvoju naseljenosti i gospodarske eksploatacije.

Mnogi su pokušali da objasne naziv Kornat, ali se sa sigurnošću može reći da nije ni talijanskog¹⁶ ni hrvatskog porijekla¹⁷. Neki otoci i danas nose imena koja pripadaju romanskoj jezičnoj grupi, a koja su svojim porijeklom uglavnom starija od razdoblja mletačke vladavine¹⁸, po čemu zaključujemo da je od najstarijih vremena Kornat bio neprekidno ekonomski eksploatiran.

Prvi podaci koji se odnose na najveći otok, današnji Kornat, potječu iz prvog stoljeća (23—79 g.), od Plinija koji ga naziva Celadussae¹⁹.

U X stoljeću Konstantin Porfirogenet (915—959) spominje Katautrebenu²⁰, koji je nesigurno identifikirati s Kornatom. U XI stoljeću (1081) zabilježen je pod nazivom Xye koje vocatur Corona²¹, te u XIII (1291) Xya²², kada ujedno nalazimo prvi put spomenut Zut (1298) kao Cui²³. Objasnjavati nazive iz tog najstarijeg razdoblja vrlo je nesigurno ali ako je tačno da složenica Katautrebenu odnosno Trebeno znači Grebeno, tj. Kornat, onda se može pretpostaviti da se fizionomski nije morao mnogo razlikovati od danas²⁴. Vjerojatno je na Kornatu tada kao na većini naših otoka bilo relativno malo stanovnika, pretežno stočara jer je sasvim sigurno g'avnja i nastanjena grana ekonomskog iskorišćavanja ovoga prostora bilo stočarenje.

Period XIV i XV stoljeća neobično je bogat raznim nazivima koji odgovaraju pojedinim lokalitetima veće ekonomske vrijednosti ili veće strateške važnosti pogodnim za duži boravak i većeg broja ljudi. Nije isključeno da se tada prvi put u većoj mjeri agrarno iskorišćuju p'odna polja u kršu Tarac i Trtuša. Tada se Kornat prvi put spominje (1354) kao Insula sanctae Mariae²⁵, što je vjerojatno u uskoj vezi s ostacima stare crkve u Tarcu, i (1389) insula

16) S. Antoljak: Tri priloga za proučavanje historije, topografije i toponomastike zadarskih otoka, Miscellanea Jadertina, Radovi IJAZ u Zadru, Zagreb 1954, str. 112.

17) P. Skok: Op. cit. str. 126.

18) P. Skok: Op. cit. str. 126.

19) F. Bulić: Bol'ettino dalmatie sv. IX, str. 106.

A. Fortis: Voyage en Dalmatie, Bern 1778, knj. II, str. 352. Objasnjava naziv Celadussae kao otočje koje zvoni.

20) F. Rački: Documenta hist. croat., knj. VII, Zagreb 1877, str. 400—405.

21) F. Rački: Op. cit., str. 977.

22) T. Smičiklas: Codex diplomaticus, tom VII, str. 70.

23) L. Jelić: Zadarski bilježnički arhiv, Vjesnik kr. hr. sl. dalm. zemaljskog arkiva, Zagreb 1899, sv. 1, str. 253.

24) Vrijednost obalnog prostora, blizina Biograda i razvijeno pomorstvo Hrvata govore u prilog pretpostavci da je Kornat po svojoj fizionomiji nazvan i okarakteriziran kao greben.

25) S. Antoljak: Op. cit. str. 110.

25a) Č. Iveković: Dugi otok i Kornat, Rad JAZU, knj. 235, str. 278.

vocata Tarac²⁶. Tada se spominje otok Kurba kao Cuba²⁷. Prvi put se u XV stoljeću (1435) javlja naziv Cornate et Corbe²⁸, pa (1471) Incoronata²⁹, Lancoronata i (1444) Encoronata.³⁰ U XVI stoljeću javlja se na hrvatskom jeziku kao Stonorin otok,³¹ a zatim pod nazivima (1525) l'isola Toreta de Levante i l'isola Toreta de Ponente³² i (1542) insula sanctae Mariae in loco vocato Tertusa³³. Svega 12 godina kasnije (1554) nailazimo na Incoronata i Toreta³⁴ kao dva posebna otoka³⁵. Poslije se rađaju nazivi Tortusa, Torreta ponental, Torretta scirocal³⁶, Taraz alla Torretta³⁷, da bi konačno u XVII stoljeću (1657) učestao naziv Incoronata. Zut se ponovo spominje, ovaj put kao Sumento³⁸. Torete se i dalje prikazuje kao poseban otok, odvojen od Incoronata, s tim što se otok Piškera naziva Peschera³⁹. U tom razdoblju prvi put cijelu otočnu skupinu nazivaju scog'i Coronat: s glavnim otokom Kornatom, isola Coronata⁴⁰. Od tada uglavnom nema većih promjena, tako da naziv Incoronata⁴¹ nailazimo i početkom našeg stoljeća. Ne zna se tačno otkada datira naziv Opat za Kornat, ali je činjenica da je taj naziv sačuvan i živi u narodu.⁴²

S obzirom na izvore i podatke o prisutnosti čovjeka i eksploataciji Kornatske otočne skupine možemo izdvojiti tri vremenska razdoblja: 1. od najstarijih vremena do prvih pisanih podataka u XIII stoljeću; 2. od XIII stoljeća do prvog austrijskog katastarskog premjera 1824:—30; 3. od 1824-30. do danas.

1. Najstariji tragovi ljudske djelatnosti na Kornatima potječu iz daleke prošlosti. Prema arheološkim nalazima može se zaključiti da je čovjek u ovom prostoru boravio već u neolitiku⁴³. Iliri su ostavili trag u mnogobrojnim »gomilama« na gotovo svim većim vapnenim uzvišenjima Kornata i Zuta. Na nekim mjestima mogu se naći ostaci građevina⁴⁴ za koje je teško reći u koju su svrhu bile

26) S. Antoljak: Op. cit. str. 110.

27) M. Šenoa: Prilog poznavanju starih naziva naših otoka, Geografski gl., br. 11—12. Zagreb 1949—50, str. 78.

29) S. Antoljak: Op. cit. str. 110.

28) S. Antoljak: Op. cit. str. 110-112.

30) M. Šenoa: Op. cit. str. 78.

31) S. Antoljak: Op. cit. str. 110.

32) S. Ljubić: Commissiones et relationes Venetae I, HSHSM VI, str. 200.

33) S. Antoljak: Op. cit. str. 110.

34) S. Antoljak: Op. cit. str. 110.

35) Monumenta Italiae cartographica, Firenze 1929, Tav. XIV. Kopija karte B. Agnese iz 1554.

36) L. Jelčić: Povj.-topografske crtece o biografskom primorju, Vj. zem. arhiva, Zagreb, 1898, str. 51.

37) S. Antoljak: Op. cit., str. 110.

38) Monumenta Italiae cartographica, Firenze 1929, Tav. LXV, karta M. Greutera iz 1657.

39) Karta na pergamentu u Pomorskom muzeju u Durbovniku, Placidus Calioro et Oliva fecit in nobili urbae hessarae anno 1694.

40) V. M. Coronelli: Mari, golfi, isole, spiagge porti, città, fortezze et altri lough dell'Istria, Quarner, Dalmazia, Albania, Epiro e Livadia del'neati e descritti, Venecija 1689.

41) Reprodukcija pomorske karte bivše austrijske mormarice, Beograd 1929. 1:40.000.

42) R. A. Filipi: Kretanje broja stanovništva zadarskih otoka, Radovi IJAZ u Zadru, Zagreb 1960, sv. 6—7, str. 170.

43) S. Batović: Neolitski tragovi u sjevernoj Dalmaciji, Radovi IJAZ u Zadru, Zagreb 1955, str. 388, 394.

44) U Pinazelu (Zut) i na mnogim drugim mjestima postoje »kućice«, kako ih zovu Murterini, a vrlo slične »mocrama« koje je opisao Č. Iveković: Op. cit., str. 292.

građene i iz kojeg su vremena, ali najvjerojatnije je da pripadaju istom razdoblju i da su služile za stanovanje. Ostaci rimske vile u M. Proverisi⁴⁵ svjedoče o prisutnosti čovjeka tokom I stoljeća naše ere. Tom vremenu vjerojatno pripada kamen s latinskim tekstom, ugrađen kao donji prag crkvice u Tarcu⁴⁶. U Lavsi se mogu vidjeti ostaci zidova danas većinom pod morem, koji možda pripadaju istom, a nije isključeno i ranijem vremenskom razdoblju. S obzirom na oblik i dužinu zidova, čini se da su to ostaci solane. Ruševine starokršćanske bazilike i tvrđavice⁴⁷ u Tarcu vjerojatno potječu iz XI ili XII stoljeća.

2. Najstarije vijesti o agrarnim površinama na ovome prostoru nalazimo već u XIII stoljeću (18. II 1289)⁴⁸, iz kojih zaključujemo da je dio Kornatske otočne skupine vlasništvo Zadrana. Obradive površine su razbacane i dane u najam stočarima (brauari-bravari), koji su na Kornatu u prvom redu da pasu, čuvaju stoku i redovno plaćaju daće vlasnicima otoka. Od sekundarnog je značenja obrada zemlje kojom treba da sebi olakšaju život. Obradeni prostor vjerojatno je bio većim djelom pod žitaricama, jer se i zakupnina⁴⁹ godišnje davala u žitu, od čega nisu bili pošteđeni ni stočari Kornata. U nekoliko navrata, 1361.⁵⁰ i 1364⁵¹, Mlečani su u Kornatima otimali stoku, a sigurno su to radili i ranije⁵². Po reagiranju Zadra na takve postupke najbolje se vidi koliku je vrijednost predstavljala stoka i veličina počinjenih pljački. Mlečani opisuju Kornat 1421. kao otok na kojem ima dosta pašnjaka i njiva⁵³. Također saznajemo da na

45) M. Suić: Iskapanje rimske vile u M. Proverisi, Vjesnik za arheologiju i historiju Dalmacije, sv. LIV 1952, str. 187.

46) K. Stošić: Sela šibenskog kotara, Šibenik 1941, str. 238.

47) Č. Iveković: Op. cit., str. 297.

48) I. Jelić: Zadarski bilježnički arkiv (nastavak), Vj. kr. hr. sl. dalm. zemaljskog arkiva, Zagreb 1899, sv. 1, str. 253.

... Factor ego namque Pelegrinus de Uersulino ciuis Jadere, quatenus loco et officio tibi quidem Iuanne Corodini uocato, filio condem Petri, habitatori Jadere, **brauari** meo omneas teras meas pozitas in insula Maiori ad tertium in confino Cut (Zut) et Sali, diusias pluribus locis magnus petias et minoris huic annos nouem completatis nuper uenturas-tali vide'icet pacto et condicione quod-tenearis unnamim per totum terminum nominatum dare hic in ciuitate Jadere post festum sanctae Mariee da augusto modios (1 modios oko 10 lit.) XXVIII. de bono grano...

49) Zadarsko vijeće 1289. zabranilo je davati zemlju u zakup za manje od jedne četvrtine prhoda.

50) S. Ljubić: Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike, MSHSM, knj. IV, str. 33.

23. II 1361. hrvatski ban Zec zahtijeva odštetu od Mlečana na izvršenu pljačku stoke.

4. IV, 19. IV i 20. IV 1364. ban Zec ponovo zahtijeva odštetu od Mlečana za nanesene štete na otocima, Š. Ljubić: Op. cit. str. 65, 66.

51) T. Smičklač: Codex diplomaticus, tom XIII, str. 235.

52) Š. Ljubić: Op. cit., knj. II, str. 259.

29. VIII 1345. naredeno je mletačkom kapetanu da zaplijeni svu stoku koju nade na zadarskim otocima.

53) S. Antoljak: Zadarski katastik 15 stoljeća, Starine, knj. 42, Zagreb 1949, str. 384.

Katini i Lavdari ima obrađene zemlje i pašnjaka⁵⁴. Ovi otoci vlasništvo su Zadrana i dani u zakup stanovnicima Zadra, ali je malo vjerojatno da su oni obrađivali ovaj prostor⁵⁵. Mnogo je vjerojatnije da su ti posjedi dani u podzakup⁵⁶ stanovnicima Dugog otoka ili okolnih otoka, kao što je to bilo 1512⁵⁷, kada dolazi do povećanja broja stanovnika na otocima uslijed jačih provala Turaka na teritorij mletačke Dalmacije⁵⁸. Opća nesigurnost, ratna pustošenja i razaranja na kopnu, naročito za vrijeme tursko-mletačkog rata (1499—1502) uzrok su migraciji stanovništva koje se, bježeći pred Turcima, sklanja na otoke⁵⁹. To stanovništvo bilo je pretežno stočarsko i tek se postepeno, prisiljeno specifičnim uvjetima, prilagođuje životu u novoj prirodnoj sredini. Skučeni otočni prostor, povećanje broja stanovnika i mogućnost uzgoja relativno malog broja slabo kvalitetne stoke nisu mogli osigurati materijalnu osnovu za život. S druge strane, feudalac — vlasnik ili zakupnik otoka, kojemu je zemljoradnja garantirala sigurniji i rentabilniji prihod u obliku daće, prisiljavala je pridošlo stanovništvo da mijenja način i navike života, orijentirajući se na zemljoradnju. Sasvim je sigurno

...super qua sunt terrena arratoria et pascu'atoria tantum, et afflictata est present'aliter ser Nicole Radussich et ser Petro Venturini civibus Jadere pro libris mille...

54) S. Antoljak: Op. cit., str. 385.

...due insule vocate Labdare et Cathene..., super quibus sunt terrena arratoria, et pascu'atoria, que sunt afflictata ser Zanino quondam Zorrolli draperio de Jadra...

55) Tome u prilog govori činjenica da je Katinu i Lavdaru kupio trgovac svilom, a osim toga do Kornata se nije moglo doći kraćim putem, izuzev oko Pašmana s juga ili kroz V. Zdrelec oko Ugljana sa sjevera. Prolaz M. Zdrelec (između Ugljana i Pašmana) prokopn je tek 1883 čime je znatno skraćen put.

56) U to su vrijeme česte prodaje zakupa. Zadarski statut (1305—1564) diferencira obični zakup od enfiteuze. Pod enfiteuzom se razumijeva odnos između gospodara i težaka, kojim gospodar daje zemlju težaku da nasadi vinograd, a daje se na određeno vrijeme. Zakup je izdavanjem zemlje pod vinogradom (stalnom kulturom) s tačno preciziranim odredbama. M. Medini: O postanku i razvitku kmetskih i težačkih odnošaja u Dalmaciji, Zadar 1929, str. 36.

57) S. Gunjača: Repertorium actum domini Antonii de Zandonatis, Starine, knj. 42, Zagreb 1949, str. 289.

25. IV 1512. Gosp. Nezzaro ustupa M. Kraliću (z Salije prava na 2 gonjala (1 zadarski gonjal iznosi 2370 m²) vinograda i na 5 maslina a nalaze se u Salima na mjestu Suha Punta, koje je Nezzaro imao na temelju isprave od 22. IX 1448.

Napominjem da se mjesto Suha punta nalazi na NW strani otoka Kornata, nasuprot otoku V. Aba. Pod tim nazivom razumijevao se veći prostor nego danas. Tome u prilog govori površna obradivog zemljišta na samoj Suhoj Puntici, koja je danas manja od 2 gonjala (4760 m²). Tim nazivom je obuhvaćeno i nešto udaljenije »Poljice« jer obradnog zemljišta na Suhoj punti ne nalazimo ni u katastru 1824—30, a nema ni tragova napuštenog obradnog zemljišta.

58) 1468, 1470. i 1471. provaljuju Turci i pljačkaju okolicu Zadra, Šibenika, Splita i Trogira. Historija naroda Jugoslavije, Zagreb MCMLIX, str. 266.

59) Op. cit. str. 266.

L. Maričić: Zadarska i cibenska ostrva, Srpski etnografski zbornik, knj. XLVI, Naselja i poreklo stanovništva, SKA knj. 26, Zagreb 1930, str. 533.

Navodi 45 naselja zadarsko-šibenske otočne skupine u kojima se sačuvala uspomeni na kraj iz kojega su došli bježeći pred Turcima.

no da je turskim osvajanjem većeg dijela Ravnih kotara i stalnim napadima i pljačkom zadarskih posjeda na kopnu povećana vrijednost otočnog prostora i njegovih proizvoda⁶⁰. Da li je Kornatska otočna skupina primila dio izbjeglica u to vrijeme, teško je reći, o tome gotovo i nemamo nikakvih podataka,⁶¹ ali toponimi u Koritnici »pod selo« i »selo«, te materijalni ostaci naselja koji postoje, upućuju na to.⁶² Međutim, bez obzira na tadašnji broj stanovništva i njihovu koncentraciju, sasvim je sigurno da su Kornati bili u prvom redu pašnjački prostor⁶³ u rukama zadarske vlastele. Početkom XVI stoljeća vrijednost Kornata raste. Otoci, dotle poznati po stočarenju, dobivaju novo značenje zbog bogatstva mora koje ih okružuje. Usavršavanjem ribarskog pribora, primjenom novih metoda i uvođenje novog načina ribolova, ulov ribe, posebno plave, sve je znatniji i u okvirima tadašnje ekonomije sve značajniji, pa su se za njega podjednako zainteresirala vlastela, Zadar i crkva. Od 1512. do 1532. Kornatsko otočje predstavlja bogato i intenzivno eksploativno ribolovno područje na kome gotovo isključivo love salski ribari talijanskog porijekla.

Autohtono stanovništvo iz Sala, pretežno zaokupljeno zemljoradnjom i stočarenjem, teško se moglo preorijentirati na ribarenje, za koje je trebalo raspolagati određenim materijalnim sredstvima, (brod, mreža i dr.), a iznad svega biti oslobođen kmetskih obaveza. Riba (usoljena) bila je glavni prehrambeni artikl mletačke brojne flote, pa je trebalo pronaći živalj naviknut na more i život na nje-mu. Bogatstvo ribe i povoljniji uvjeti života s obzirom na feudalne obaveze u Italiji, privukli su na ovaj prostor neke talijanske porodice⁶⁴ koje, raspoložujući odgovarajućim plovnim prevoznim objektima, privilegirane od mletačke uprave, dobivaju isključivo pravo ribolova. Uskoro zatim dobivaju u zakup najbolje obradive površine Trtuše i Tarca, a kasnije postaju i njihovi vlasnici. U toj ribarskoj fazi eksploatacije Kornata na otočiću Panituli izgrađena je carinar-

60) S. Gunjača: Op. cit. Većina spisa zadarskog bilježnika A. Zandonata iz tog vremena odnosi se na otoke. Među spisima nalazi se ugovor od 21. VI 1509 kojim F. Fanfogna ustupa T. Detricu polovinu svih životinja, ovaca i koza na Kornatu (l'isola del'a Toretta) po cijeni 5 životinja za dukat (str. 289).

61) R. A. Filipi: Op. cit. str. 172. God. 1789. spominje se »... villa detta Torretta«.

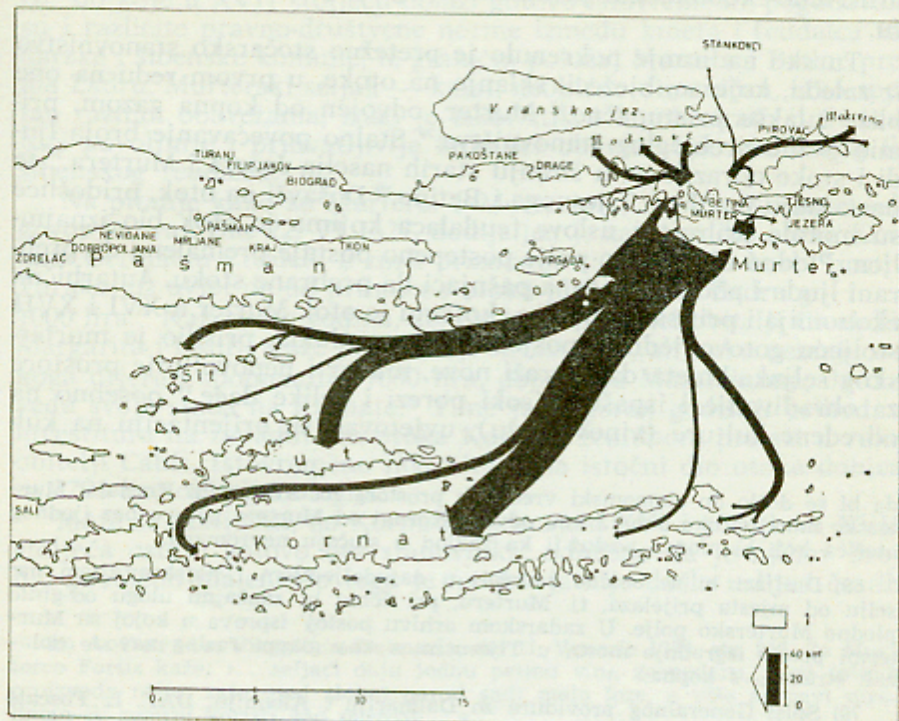
62) Navedeni toponimi označuju prostor blizu Tarca i nedaleko Trtuše.

63) Spisi zadarskih knezova, DAZ. M. Minio, 1760—1762. knj. II, str. 51, O. Valier 1766—1768, knj. II str. 347, Lali Z. G. 1766—1768. Unico, str. 45.

64) L. Marčić: Doseljavanje i iseljavanje na zadarskim i šibenskim ostrvima, Glasnik geografskog društva, sv. XV, Beograd 1929, str. 63. Spomenute obitelji naselile su se uz more odvojeno od postojećeg naselja Sa'i, te su nazvane, a i danas ih zovu, Portolanima.

U spisima generalnog providura za Dalmaciju i Albaniju P. Civrana (1673—1675) DAZ. knj. II, str. 704, 705, 706. od 25. VII 1674, uz floort Sali-porta, koji je tada imao 17 kuća, spomenute su ove obitelji: Guorenich, Troscot, Lukasin, Guerin, Graina, Ronda, Vodopia, Vitanovich i Lorini.

nica za kontrolu i prijavu ulova ribe,⁶⁵ a na Piškeroi su izgrađena skladišta za spremanje mreža⁶⁶ i soljenje ribe. Godine 1603. Saljani podižu crkvicu.⁶⁷

Crtež br. 2 Teritorijalna ekspanzija posjeda stanovnička naselja Murtera i Betine. 1 Preko 95% površine vlasništvo je stanovnička naselja Murtera i Betine.

Drawing 2. Territorial expansion of the holdings of the inhabitants of Murter and Betina. (1) Over 95 per cent of the land is owned by the inhabitants of Murter and Betina.

Apsolutna dominacija Saljana u Kornatima narušena je u prvoj polovini XVII stoljeća pojavom Murterina, a kasnije i Betinjana, koje nalazimo tamo u velikom broju početkom XIX stoljeća.

Kako su i zašto baš stanovnici Murtera došli u Kornate, postali kmetovi, a kasnije i vlasnici većeg dijela, iako su mnogo udaljeniji⁶⁸

65) N. Čolak: Ribarstvo u zadarskom arhipelagu u XV i XVI stoljeću, Morsko ribarstvo, 1957, br. 1, str. 11. o o k

66) „Basioli: Razvitak ribarstva Dugoočočana, Radovi IJAZ u Zadru, Zagreb 1962, sv. IX, str. 398.

67) J. Basioli: Op. cit., str. 398.

68) Udaljenost od Murtera do Sita iznosi oko 30 km, do Zuta 20–30 km, do Kornata 15–35 km, dok od Salija do Sita oko 8–12 km, od Salija do Zuta 10–20 km i do Kornata 7–35 km. Osim toga smjer pružanja Kornatske otočne skupine vrlo je nepovoljan, djeluje kao barijera koja se mora zaobilaziti

i u nepovoljnijem položaju od naselja na Dugom otoku, Žirju, Vrgadi pa i Pašmanu. Odgovor na to pitanje treba tražiti u specifičnim društveno-ekonomskim prilikama ovog kraja u XVI i XVII stoljeću.

Tursko nadiranje pokrenulo je pretežno stočarsko stanovništvo iz zaleđa, koje se, bježeći, sklanja na otoke, u prvom redu na one bliže i lakše pristupačne.⁶⁹ Murter, odvojen od kopna gazom, primio je dio prebjeglog stanovništva.⁷⁰ Stalno povećavanje broja ljudi i stoke odrazilo se u širenju starih naselja Jezera i Murtera,⁷¹ te nastajanju novih — Tijesnoga i Betine.⁷² Došavši na otok, pridošlice su morale prihvatiti uslove feudalaca kojima je otok bio iznajmljen. Plodno Murtersko polje postepeno postaje premaleno da prehrani ljude i podmiri daće, a pašnjaci da prehrane stoku. Autarhična ekonomija i pritisak Šibenika, kojemu je otok Murter u XVI i XVII stoljeću gotovo jedini⁷³ posjed i izvor prihoda, prisilio je murterskog seljaka-kmeta da potraži nove, makar i nepovoljnije prostore za obrađivanje i ispašu. Visoki porezi i velike daće,⁷⁴ posebno na određene kulture (vinovu lozu), uvjetovali su orijentaciju na kul-

da bi se došlo do ekonomski vrednijih prostora na SW strani Kornata. Murtersko more, široko oko 12 km, odvaja Kornat od Murtera gotovo bez ijednog otočića koji bi mogao poslužiti ka zaklon u slučaju nevremena.

69) Došljaci bi se obično zadržali u najudaljenijem i najskrovitijem naselju od mjesta prijelaza, tj. Murteru, pri čemu bi značajnu ulogu odigralo plodno Murtersko polje. U zadarskom arhivu postoji ispreva u kojoj su Murterini protiv izgradnje mosta u Tijesnom, a kao glavni razlog navode dolazak stranaca s kopna.

70) Spisi Generalnog providura za Dalmaciju i Albaniju, DAZ, L. Foscolo (1646—1650), knj. I, str. 319.

8. I 1647. naredeno je stanovnicima Zloselja (Pirovca) da se vrate s Murtera u svoje naselje i daju mjesto Morlacina (... dando loco a Morlaohi al isola di Morter...).

71) K. Stošić: Sela šibenskog kotara. Šibenik 1941, str. 216, 226. Naselja Murter i Jezera spominju se već u XIII stoljeću, godine 1298.

72) B. Dulibić: Borba murterskih seljaka za »staro pravo«, Šibenska revija II. septembar 1955, str. 54.

Naselja Tijesno i Betina osnovana su tek u XVI stoljeću. Betinjanj su naseljeni kao koloni šibenske vlastele i prvenstveno su bili vezani za obrađivanje Murterskog polja. Iz spisa Generalnog providura za Dalmaciju i Albaniju DAZ., G. Grimani (1657—1677), knj. I, str. 160, saznajemo da se zabranjuje Betinjenima graditi kuće pored mora i na svim ostalim javnim dobrima, vjerojatno da bi ih što bolje vezali za zemlju. Da su to i uspjeli pokazuje činjenica da Betinjani i danas imaju svoje parcele unutar naselja Hramine (dio naselja Murter, koje je izgrađeno, osim desetak kuća, isključivo poslije kupnje Kornata) i da su vlasnici daleko većeg dijela Murterskog polja. Također možemo zaključiti, da su Murterci bili orijentirani na drugi dio otoka daleko manje ekonomske vrijednosti.

73) Š. Ljubić: Op. cit. knj. III, str. 244.

74) B. Dulibić: Op. cit., str. 56. (... prema takvoj jednoj odluci iz 1414. regist koji nalazimo u kodeksu 32, kmetovi Srimča moraju zakupniku »davati trećinu svih plodova, osim onih koji uživaju zemlje udijeljene im od općine šibenske«).

ture za koje se manje plaća, ali i sa kojima se je teže prehraniti.⁷⁵ Teritorijalnoj ekspanziji na Kornate, Modrave⁷⁶ i susjedne otočiće⁷⁷ do koje u XVII stoljeću dolazi gotovo istovremeno, pogodovale su i različite pravno-društvene norme između kmeta i feudalca zadarske i šibenske komune, te granični položaj Murtera i Betine prema Zadru. Murterski seljak — kmet, neobično dinamičan, iako sputan raznim obavezama, znao je iskoristiti i kombinirati, prihvaćajući povoljnije i prihvatljivije kmetske obaveze bilo zadarskog ili šibenskog feudalca.

Na pitanje kako su Murterci (»Murterini«) došli u Kornate, odgovor je ovaj. Dne 22. VI 1527. dodijeljen je zapadni dio otoka Kornata Gerolamu Civalelli u znak priznanja za zasluge u borbi protiv Turaka, uz uvjet da od prihoda s otoka plaća gradu Zadru go- 1000 lira.⁷⁸ Nakon sto godina, 26. IV 1627. potomci obitelji Civalelli, Margarita i Califi, traže produženje investiture, ali kako nemaju od koga utjerati spomenutih 1000 lira, dopuštaju Murterinima, da dovedu svoja stada na Kornate.⁷⁹ Time je osiguran godišnji prihod, a investitura na zapadni dio otoka Kornata ženidbom prelazi u ruke obitelji Califi. Istovremeno investituru na istočni dio otoka dobiva za 3203 lire obitelj Bologna.

Može se zaključiti, da Kornati tek krajem XVI i početkom XVII stoljeća ostaju gotovo bez stanovnika, odnosno da je njihov broj bio neobično malen. Do toga je najvjerojatnije došlo uslijed čestih

75) A. Fortis: Viaggio in Dalmazia, dio II, Venezia 1774, str. 245. Za Murterce Fortis kaže: »... seljaci daju jednu petinu vina gospodaru, a od ostalih proizvoda ništa, zato ovaj zlobni narod sadi malo loze, a više se bavi maslinom ili zemlju koristi kao pašnjak...«

76) Prostor između Vranskog jezera i mora.

— 30. X 1671. određene su granice između Mietačke republike i Turske od M. V. Zečice do Justice na Modravama. Stampa dell'i poveri communi di Morter e Bettina territorio di Sebenico, str. 5.

— 17. I 1687. dane su Modrave, 400 gonjala (1 šibenski gonjal je 852,4m²) Lorenzu Tetta i Domenicu Semonichu u znak priznanja za učinjene usluge Republici. Op. cit., str. 7.

— 1. II 1688. Murterini i Betinjani se žale na donesenu od'uku. Op. cit., str. 8. Iz toga se vidi da su polagali pravo na taj prostor koji je do tada vjerojatno bio pašnjak.

— 27. VII 1689. Murter i Betina dobivaju rješenje da se navedeni posjed ne dodjeljuje Semonichu. Op. cit., str. 8.

— 7. XI 1733. Murterci i Betinjani konačno dobivaju pravo na obradivanje Modrava unutar šibenskih granica. (»... Percio ad umilissima istanza dell'i sopradeti Villici di Morter, e Betina commetteremo in risoluti alli abitanti di Pascochiane, che lasciar debbano essi Instanti Instanti la coltura di tutte quante Terre, che si atrova antro il Cofine di Sebenico, come lo hanno fin al presente goduto...«) Op. cit., str. 10.

77) Mali i Veliki Vinik, Tegina, Zminjak i Radej.

78) Spisi Generalnog providura za Dalmaciju i Albaniju DAZ., P. Civran (1673—1675. g.), knj. I, str. 566, 567, 568.

79) Spisi Generalnog providura za Dalmaciju i Albaniju DAZ., P. Civran (1673—1675), knj. I, str. 561. Pismo zakletog opunomoćenika Soppe Fortelle: »... stessi anni seguenti i Morterini introdussero de loro mandre sopra d'esso, e da questi da tal tempo goli fu corrisposto, e li continua corrisponder la loro pensione...«

napada ulcinjskih gusara, kojima je naročito bio izložen periferni, od mletačke mornarice slabije zaštićeni vanjski niz otoka, posebno Dugi otok⁸⁰ i Žirje⁸¹ koje, slično Kornatu samo nešto kasnije, biva opustošeno i ostaje gotovo bez ljudi. Do ponovnog naseljavanja Kornata stalnim stanovništvom nije došlo iz više razloga. Dolaskom Murteraca malobrojni stočari koji su ostali bili su postepeno sasvim istisnuti i vjerojatno su se povukli na Dugi otok. Kornati postaju prostor »trenja« u kojem se sukobljavaju interesi Dugootočana koji, osim obradivog zemljišta na Dugom otoku, drže u rukama obradive površine Tarca, Trtuša, Strunca i Grba i imaju isključivo pravo ribolova, i Murteraca s njihovim stadima, koji sve svoje obradive površine imaju na otoku Murteru.

3. Najinteresantnije za nas je svakako razdoblje od 1824. do danas, kada se na ovom prostoru, preko pojedinih naselja na Dugom otoku i Murteru, događaju i najveće promjene, kao odraz političkih i društveno-ekonomskih zbivanja u Evropi u posljednjih 250 godina. Međutim, način života i društvene norme između dalmatinskog seljaka-kmeta i gospodara-feudalca gotovo do kraja XIX stoljeća ne doživljavaju nikakve bitne promjene. Četiri stoljeća mletačke vladavine Dalmacijom ostavila su svoj duboki trag. Pad Venecije (1797), okupacija Austrije (1797—1805), okupacija Francuza (1808—1814) i ponovna austrijska okupacija (1814—1918) nisu Dalmaciji, pa ni ovom prostoru donijeli očekivano ukidanje kmetstva, a kada je kmetstvo i dokinuto, odnosi seljak-gospodar nisu se mnogo izmijenili.⁸² Dalmatinski seljak morao se sam boriti za svoja prava, u prvom redu otkupljujući zemlju na kojoj je radio kao kmet, da bi kasnije, materijalno poboljšavajući svoje stanje i udružujući se ili pojedinačno, kupio od vlasnika-feudalca i čitava imanja. Takvom razvoju događaja pomoglo je uređenje katastra i uvođenje plaćanja desetine (1852) na osnovu čistog katastarskog prihoda, a pogotovo uvođenje plaćanja zemljarine (1897), što je najviše pogodilo plemiće-vlasnike ogromnih posjeda, koji su prije bili oslobođeni plaća-

80) A. Strgačić: Upadi osmanskih gusara u predjele zadarskih otoka, Zadarske revija, sv. II i III, str. 11, 14, 18, 19.

81) Spisi Generalnog providura za Dalmaciju i Albaniju DAZ, A. Emo (1714—1717), knj. II, str. 247.

Spisi Generalnog providura za Dalmaciju i Albaniju DAZ, P. Civran, (1673—1675), knj. I, str. 411, 412.

Kornati nisu bili izloženi plječenju i haranju samo gusara nego i stanovnika susjednih otoka, koji su svojatali pravo na Kornate, tako da im se zabranjivalo dolazati u blizinu. »...9. II 1674... ne meno servirsi de pascole ivi esistenti... non transitar la punta detta Opat... ne in qualunque maniera dannificare i vighali e pascolatori in pena di ducati 100...«

82) Naredba vlade Dalmacije, Albanije i Dubrovnika od 9. VII 1815, br. 7431, kojom se naređuje da odnosi između kmeta i gospodara moraju biti tretirani po dotadašnjem zakonu ili običaju. Godinu dana kasnije, 1816, stupilo je na snagu u Dalmaciji opći austrijski zakonik kojim se odnos između gospodara i kmeta smatrao pogodbom privatno-pravne naravi u koje država ne ulazi. Drugim riječima, odnosi su ostali nepromijenjeni, samo su drukčije nazvani.

nja. To je postepeno dovelo do otkupa obrađenih površina, a na kraju i do prodaje čitavih posjeda, kao što je to bio slučaj sa Žutom 1885. i Kornatom 1897, koje kupuju Murterci.

Godine 1824—30. Kornatska otočna skupina imala je ukupno oko 73 ha i 21 ara obrađene površine,⁸³ uglavnom pod kulturom vinove loze,⁸⁴ a manje masline. Na otok Kornat otpalo je 76,9 posto od ukupno obradive površine, najviše na Trtušu⁸⁵ (16 ha, 92 ara), pa Knežak (10 ha, 8 ara), Željkovac (9 ha). Tarac (6 ha, 57 ara), zatim na Magazinove ograde (3 ha, 42 ara), Koritnicu (3 ha, 6 ara), Poljica (3 ha, 6 ara), Mihatove (1 ha, 80 ara). Pod selo (1 ha, 8 ara), Babićeve ograde (72 ara) i Statal (samo 38 ra). Na Žut od ukupno obrađenih površina otpada 15,26 posto i to na Pristanište 4 ha, 86 ara, Strunac 2 ha, 34 ara, Grbe 2 ha, 7 ara i Polje 1 ha, 89 ara. Na otok Brušnjak otpada 6,5 posto obrađene površine; to je ujedno najplodniji otok cijelog arhipelaga (4 ha i 50 ara ili 30 posto obradive površine). Na Katinu otpada svega 45 ara ili 0,7 posto, dok na Sit samo 0,3 posto ili 11 ari. Na cijeloj otočnoj skupini paslo je oko 3500 ovaca. Postojale su svega 23 kuće,⁸⁶ od toga samo u Piškeroi 11. Navedeni prostor obrađivalo je 85 kolona, od toga ih je iz Sali bilo 9, Žmana 1, Zaglava 2, dok ih je iz Murtera bilo 73.⁸⁷

Suprotno pojavi toga vremena, kada se u većem dijelu Dalmacije, zbog povećanih cijena vinu povećava površina obradivog zemljišta i ovaj prostor pejzažno ostaje skoro nepromijenjen.

Od 1824. do 1897. mijenjaju se samo posjedovni odnosi. Vlasnici Žuta 5. lipnja 1885.⁸⁸ postaju Murterci, a samo 12 godina kasnije

83) Površine su dobivene planimetriranjem katastarskih mapa KO Sali iz 1824—30, DAZ, fasc. 578.

84) Vinova loza bila je na staroj podlozi koje danas gotovo i nema, kao npr. maraština ili »maraština«, čija se uspomena zadržala kao toponim u Kornatu nedaleko Trtuše.

85) Kao vlasnike Trtuše nalazimo zabilježena prezimena Armanini, Lorini, Piasevo'i i Bastoli iz Salija, koji su i danas vlasnici centralnog i najboljeg dijela polja. Murterinci su iskrčili i zauzeli rubne d'jelove polja. U Tarou su kmetovi bili Saljeni, Murterini, Žmanci i Zaglavci. Na svim ostalim mjestima Kornata, Žuta i Brušnjaka nalazimo kao kmetove samo Murterine.

86) Na Žutu 3 (u Struncu 1, Grbi 1, Pristaništu 1), na Kornatu 9 (Vele Lučica 4, Trtuša 5) i Piškeroi 11.

87) Na Kornatima bili su najbrojniji kmetovi iz Murtera ovih prezimena: U Knežaku Juran (5), Juraga (4), Tomasov (2), Skračić (2), Kovačev (1), Jurata (1), i Božikov (1). U Tarou, Željkovcu, Magazinovim ogradama: Magazin (7), Skračić (6) i Mihin (1). U Trtuši i Koritnici: Skračić (4), Turčinov (4), Juran (3), Vođopija (1), Skračić (1), Božikov (1), Stipanićev (1) i Miatov (1). Na otoku Žutu u Struncu: Jelić (1). U pristaništu Ježina (2) i Mudronja (5) Na Brušnjaku: Grbin (1), Kovačev (1), Marušić (1) i Markov (1). Katina je bila vlasništvo Michae'e da Trau sa kmetom Milić (1) iz Salija. Navedeni podaci bili su ispisani na poledini pojedinih katastarskih listova KO Sali iz 1824—30, DAZ, fasc. br. 578.

88) Navedeni ugovor vlasništvo je Rafaela Škića u Murteru. Ovim ugovorom podijeljen je otok ŽRT s otočićima Aba, Dinarići, Ravna sika, M. Babuljaš, Munjak, V. Bisiga, M. Bisaga, Gustac, Tovarnjak, Maslinjak, D d, Baba, Rončić, Kurba, Božičnjak, V. i M. Skala, Pinzelčić i Golubovac na 8. d'jelova i to: 1. Jelić Mate p. Pere dobio je obradive zemlje na

10. rujna 1897.⁸⁸ otkupljuju Kornat za 20000 forinti od Petra Africa, i dijele ga na 14 dijelova. Do 1897. bilo je na cijeloj otočnoj skupini oko 95 ha i 46 ara obrađenog zemljišta, od čega je na Kornat otpalo 59,3 posto (56 ha, 51 ar, 71 m²), a na Žut 35,7 posto (33 ha, 87 ara, 82 m²). Obradiva površina na Brušnjaku ostaje nepromijenjena, na nju otpada 4,6 posto ukupno obrađene površine, na Katinu 0,3 posto, a na otok Sit samo 0,1 posto. Do porasta obradivih površina krčenjem pašnjaka ili, kako kažu Murterini, krša, najbrže dolazi na Žutu koji je prije otkupljen od feudalca, nakon čega su učestale

10 mjesta u 23 parcele (78989 m²). 2. Jelić Ante, Šime i Marko p. Frane na 10 mjesta u 12 parcele (56727 m²). 3. Jelić Tome i Pere p. Andrije na 10 mjesta u 24 parcele (48576 m²). 4. Jelić Ante p. Jakova na 8 mjesta u 15 parcela (42021 m²). 5. Ježina Ante p. Mate na 8 mjesta u 17 parcela (30404 m²). 6. Ježina Tome i Joso p. Andrije na 7 mjesta u 10 parcela (24875 m²). 7. Šikić Mate p. Šime na 7 mjesta u 8 parcela (21155 m²). 8. Jelić Šime p. Mate postaje vlasnik: »... oblašćuju Šmu Jelčića Matina i činu ga vlasnikom...« kmetova Juraga Frane i Jakova p. Ive (16988 m²), Frane i Vlade p. Dume (2456 m²), Mudronja Miše p. Ive (2834 m²), Mudronja Tadije (6329 m²), Mudronja Šime i Tome (6300 m²). Gotovo svi su imali obradivog zemljišta na Sabunima, Grbi, Struncu, Pristaništu i Bzikovici.

Svaki od navedenih dobio je po 1/8 pašnjaka ili kako to oni zovu »krša« pod nazivom 1. Radovan, 2. Velevrh, Crnke, Javnjak, 3. Grbe, 4. Polje, Ravne Rbe, 5. Gubavac, Poljac, 6. Golubovac, 7. Tvrdomošnjak, 8. Krbar.

Između ostalog je zaključeno: da u slučaju potrebe mogu doći napajati stoku na posjed Ježina A. nazvan Radovan ili vodu izvoziti brodovima, da će u roku od 5 godina biti izgrađeni zidovi u visini od »5 nog« (oko 1,5 m), da stoka ne pravi štete. Ugovor je potpisalo 13 svjedoka ili »dobrih ljudi«.

89) Ugovor o diobi Kornata, koji se nalazi kod M. Skračica u Betini. Navedenim ugovorom cijeli Kornat podijeljen je ždrijebom na 14 dijelova. Dijeljen je samo pašnjak (krš), dok su obradive površine posebno izdvojene. 1. dio nazvan Krbar s otocima V. i M. Buč, M. Aba i M. Sestrica, 2. dio zvan Mastinje sa V. Abom i Dragunaricom, 3. dio Visočan s otokom V. Silom, 4. dio nazvan Stival sa V. i M. Svršatom nisu bili podijeljeni, nego su ostali zajedničko vlasništvo Šandrić Jose i Mate p. Luke (Betina), Šandrić Šime (Betina), Špralja Ive i Stipe (Zaglav) i Špralja Ante p. Tome (Zaglav). 5. dio Veli vrh s otocima Smokvenjak, Zornik, Obručan, Trbuh, Mrtvac, M. Silo i Tovarnjakom i kmetom Turčinov Perom postaje vlasništvo Skračić Andrije p. Jakova, 6. dio Veliki dolac s otocima Svirac od Levrnake i Sušica sa kmetom Mitrov Josu postaju vlasništvo Turčinov Stipe, 7. Pišćah dio Levrnake postaju vlasništvo Ježina Jose p. Luke, 8. dio Vrh lučice s dijelom Levrnake i Borovnikom te kmetovima Ferara Jadre, Magazin Mate i Tome postaju vlasništvo Skračić Marka p. Jure, 9. dio Tureta s Manom, Plešćinom i Balunom te kmetom Ferara Mate postaje vlasnik Skračić Mate p. Jakova, 10. Vrh Kravljaciće s otocima M. Rašip, Maslinjak, Bisaga, Golić i Strižnjak te kmetom Filipi M. vlasništvo su Juran Bare p. Ive i Skračić Andrije p. Jakova, 11. dio Mala Kravljacića i W dio Piškere vlasništvo su Rameša Grge i Mihe, 12. dio Melina i S dio Piškere pripalo je Mati Skračić p. Krste (Betina), 13. dio Strižnjak punta s otocima V. Rašip, Rašipići, Koritnjak, 2 Babuljaša i Galiola, te kmetom Bilić Josom vlasništvo su Skračić Ive p. Dunata i Andrije p. Andrije, 14. dio nazvan Južna punta s otocima Gustac, Primetnjak, Arapovac i Veseljuh te kmetom Petešić postaju vlasništvo Jelić Bare p. Jose.

Između ostalog zaključeno je: da će prvo spomenutih pet vlasnika napajati stoku u Šipnati, a ostalih 9 u Tarcu, ali ukoliko dođe do velike suše, onda mogu svi napajati stoku u Šipnati; da sve rive budu zajedničke, a obrađene zemlje moraju biti obzidane do 1. IV 1898. 180 cm visokim zidom.

prodaje pojedinih dijelova.⁹⁰ Tih godina krajem XIX stoljeća broj kuća nije povećan. Na cijeloj otočnoj supini bilo ih je svega 20,⁹¹ s tom razlikom da ih je na Piškero ostalo svega 4. Broj stoke nešto je manji. Novi vlasnici tek postepeno nabavljaju stoku, a granice između pojedinih dijelova posjeda, iako markirane, nisu na svim mjestima odijeljene zidovima.

Od 1897. do danas u ovome prostoru dešavaju se najveće promjene, koje se očituju u naglom povećanju obradivih površina.

Porast obradivih površina Kornata i Žuta u m² (1824—1964)

Otok	1824—30	%	1885—1897	%	1964	%
Kornat	560900	32,08	565171	32,19	1755689	100,0
Zut	110600	9,80	338782	29,05	1128151	100,0
Ukupno	671500	23,28	903953	31,34	2883840	100,0

Tab. br. 1.

Ono što se desilo u Dalmaciji polovinom XIX stoljeća, dešava se u ovom prostoru u prva dva decenija XX stoljeća. Dominantna uloga Kornata kao pašnjaka naglo se mijenja. Dok na većini naših otoka dolazi do napuštanja zemlje i emigracije većinom u strane zemlje, u Murteru se događa suprotno. Umjesto emigracije javlja se kratko ali vrlo naglašeno razdoblje intenzivne agrarne aktivnosti s ciljem da se što više povećaju površine obradivog zemljišta. To nije isključivo posljedica tadašnjih društveno-ekonomskih prilika u Dalmaciji, nego rezultat dugogodišnje prostorne skučenosti, oskudice i degradacije postojećeg obradivog zemljišta s jedne strane i prenaseljenosti s druge.

Tome u prilog govori analiza agrarne strukture posjeda⁹² stanovnika naselja Murtera i Bešine. Ispitujući njihov raspored, veličinu, način iskorištavanja zemljišta u pojedinim katastarskim općinama,

90) Danas otok Zut posjeduje 297 vlasnika.

91) L. Maschek: Repertorio geografico-statistico dei luoghi abitati nel Regno di Dalmazia (anagrafe cominciata 1 gennaio 1881.), Zadar 1888. Na Zutu 5, Kornatu 9 (Vela Lučica 3, Tarac 1, Vrulje 5), Piškero 4 i Vela Sestrica 1.

92) Podaci su prikupljeni u Uredu za katastar u Šibeniku. Analizirano je 185 domaćinstava.

Fot. br. 2 Fotokopija dijela katastarske mape Piškera-Panitula iz 1824—30. g. Vidi se tlocrt 12 već tada djelomično srušenih Salskih ribarskih skladišta, a na Panituli (pored broja 241) ostaci mletačke carinarnice za kontrolu i prijavu ulova ribe.

Phot. 2. Photocopy of part of the cadastral map of Piškera-Panitula stores of Sale, and at Panitula (at No. 241) the vestiges of the Venetian of 1824/30. It shows the plan of twelve already then partly ruined fishery customs house for reporting and recording fishers' catches.

zatim prezimena vlasnika, kada se prvi put spominju⁹³ u Murteru, uspoređujući one koji imaju posjede u Kornatima (tab. br. 2) s onima, koji nemaju (tab. br. 3), može se utvrditi ovo: Većina (cca 85 posto) današnjih vlasnika Kornata su obitelji čija se prezimena prvi put spominju u Murteru koncem XVI i početkom XVII stoljeća, za razliku od onih starijeg porijekla koje, uz neke iznimke, nemaju posjeda u Kornatu. Sve obitelji (preko 95 posto), koje imaju svoje posjede u Kornatu, imale su gotovo upola manje ukupno obradivog zemljišta. Danas u tom pogledu razlike gotovo i ne pos-

93) Matice rođenih i umrlih za Murter (u župnom uredu Murter) nisu kompletne ni u potpunosti sačuvane, tako da se ne može sasvim tačno utvrditi kada se prvi put spominju prezimena ispitanih domaćinstava. K. Stošić: Op. cit. str. 226. spominje prezimena Cvitanović, Borislavić, Radošić, Pleščina i druga iz 1451, Purkić, Palitković, Vučinić i druga 1563, a 1733. Jelin, Juranov, Mitrov, Kurkut, Garbin, Turčinov, Kovačev, Skračin, Mihačov, Juragin, Božikov, Šimatov, Škrič i Mudronja.

Gotovo svih prezimena iz najstarijeg razdoblja nestalo je pa su njihove zemlje prešle u ruke kasnijih doseljenika. Većina prezimena (tab. 1) javlja se u Murteru krajem XVI i početkom XVII stoljeća. Navedena prezimena iz 1733. (izuzev Mitrov koji kasnije napuštaju Kornat i Krkut) nalazimo u Kornatu 1824. kao kmetove obitelji Bologna, Califi, Lantana i Dominis.

toje, njihova je prosječna površina po domaćinstvu⁹⁴ 2,5 ha. Prosječna ukupna veličina posjeda onih koji imaju zemlju u Kornatima iznosi oko 17 ha (90 posto otpada na pašnjak i neplodno tlo), a onih koji nemaju — oko 4 ha. Mnogo veći broj manjih parcela u Murteru imaju domaćinstva koja nemaju posjede u Kornatima, a nalaze se na povoljnijim mjestima bliže naselju i ekonomski su vrednija.

Način iskorištavanja zemljišta u pojedinim katastarskim općinama i odnos površina gospodarstava koja imaju posjede u Kornatu

Kat. opć.	Način iskorištavanja zemljišta 1963								Ukupno	Relativni udio anketiranih gosp. u pojedinim KO
	Nj. %	Vr. %	%	V.n. %	Sum. %	Liv. %	Paš. %	Nep. %		
Kornati	6,00	—	6,15	0,00	1,72	0,00	80,68	11,10	100,00	86,2372
Murt. Beč.	9,30	1,36	55,30	0,81	0,06	0,08	30,50	2,65	100,00	6,9300
Modrave	0,00	0,00	77,19	—	0,79	0,00	22,10	0,00	100,00	6,8200
Tijesno	29,90	—	20,75	10,65	—	0,00	38,70	—	100,00	0,0027
Banjevci	—	—	—	—	—	2,81	97,19	—	100,00	0,0000
Jezera	—	—	71,59	1,21	—	—	27,20	—	100,00	0,0013
Pirovac	14,80	—	36,50	22,60	—	—	26,10	0,00	100,00	0,0042
Tkon	—	0,00	99,95	—	—	—	—	0,05	100,00	0,0046
Biograd	28,50	—	—	—	—	—	71,50	—	100,00	0,0000
Velim	56,20	—	—	43,80	—	—	—	—	100,00	0,0000
Uk. u % po kat. zem.	1,03	0,11	15,10	0,35	1,51	0,00	72,19	9,71	100,00	100,0000

Tab. br. 2

Otkupom Kornata uz dosta povoljnu cijenu, Murterini postaju vlasnici ogromnog neobrađenog prostora, po kvaliteti ništa lošijeg ni težeg za obrađivanje od onoga na Modravama i Murteru, na kojima više nije bilo mjesta i gdje su postojeće obradive površine, uslijed duge upotrebe degradirane, bili prisiljeni napuštati. Interesantno je napomenuti da su u tom razdoblju kolonizaciju Kornata vršile mahom obitelji s većim brojem djece, naročito muške tj. obitelji s viškom radne snage.

Način iskorištavanja zemljišta u pojedinim katastarskim općinama i odnos površina gospodarstava koja nemaju posjede u Kornatu

Kat. opć.	Način iskorištavanja zemljišta 1963.								Ukupno	Relativni udio anketiranih gosp. u pojedinim KO
	Nj. %	Vr. %	Voć. %	%	Sum. %	Liv. %	Paš. %	Nep. %		
Murt. Beč.	5,6	2,4	56,9	0,4	—	—	33,5	1,2	100,0	55,5
Modrave	—	—	75,4	—	—	—	23,4	1,2	100,0	39,7
Pirovac	26,8	—	47,7	2,6	—	—	22,9	—	100,0	3,7

94) God. 1900. u Murteru bilo je 36 domaćinstava sa 10 ili više članova, dok je 1961. postojalo samo jedno.

Tijesno	—	—	—	100,0	—	—	—	—	100,0	0,4
Jezera	—	—	64,9	—	—	—	35,1	—	100,0	0,7
Uk. u % po kat, zem.	3,93	1,37	62,65	0,88	—	—	29,92	1,25	100,00	100,0

Tab. br. 3

Ribom bogati Kornati pružali su mogućnost kombiniranog vođenja ekonomije u kojoj su stočarenje, zemljoradnja i ribolov bili podjednako zastupljeni. Poljoprivrednik, koji je imao i obrađivao zemlju u Kornatu, za vrijeme svog boravka postajao je i ribar, premda zakonski to nije smio. Vrlo teško je bilo kontrolirati, a još teže osporavati pravo na ribolov ljudima koji su postali vlasnici otočne skupine. Sporovi oko ribarenja u ovome prostoru riješeni su u potpunosti tek u najnovije vrijeme.⁹⁵

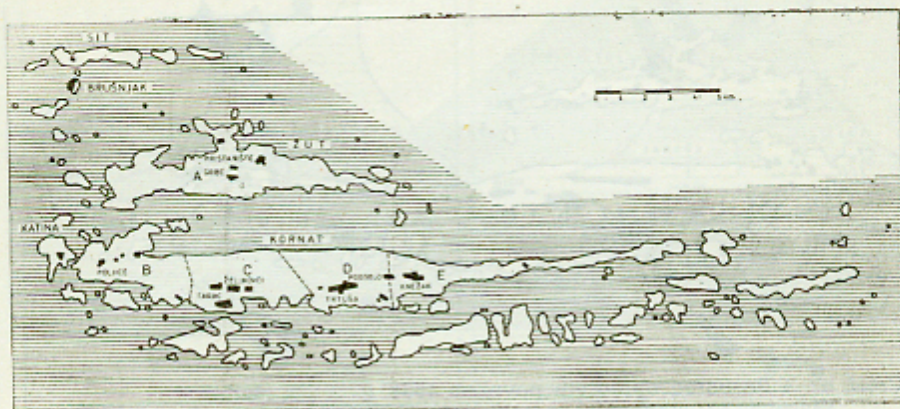
Fot. br. 3 Fotokopija dijela katastarske mape Piškera-Panitula iz 1900. g. Sve zgrade iz 1824. g. os m crkvice i jedne, koja i danas postoji su srušene.

Phot. 3. Photocopy of part of the cadastral map of Piškera-Panitula of 1900. All the buildings of 1824, except the little church standing still today, are ruined.

95) M. Strgačić: Dva priloga poznavanju prošlosti ribarstva na Dugom otoku, Zadarska revija 1955, sv. V.

J. Bašoli: Razvitak ribarstva Dugootočana, Radovi IJAZ u Zadru, Zagreb 1962, sv. IX.

Stočarenje, koje u ekonomiji ovog kraja ima danas važnu ulogu, u posljednjih 50 godina nije doživjelo ni kvantitativne ni kvalitativne⁹⁶ promjene. Na cijelom arhipelagu pase oko 5000⁹⁷ ovaca, od toga na Zutu oko 1000, Situ 180, Gangarolu 30, Lasvi 250 i na Kornatu s ostalim otocima oko 3300 komada. Taj je broj, s obzirom na lošu kvalitetu pašnjaka, i maksimalan.

Crtež br. 3. Raspored obradiv'h površ na 1824—30. g.

- A — vlasništvo obitelji Dom'n's conte di Sebenico
- B — vlasništvo obitelji Bo'ogna conte di Zara
- C — vlasništvo obitelji Califi conte di Rovigno
- D — vlasništvo obitelji Lantana conte di St. Eufemia De Ponte conte

E — vlasništvo obitelji B'anchini conte di Venezia

Obradivih površina bilo je na 23 različita mjesta sa ukupnom površinom od oko 73 ha i 21 ar.

Drawing 3. Distribution of tillable land in 1824—30. areas cleared after 1887.

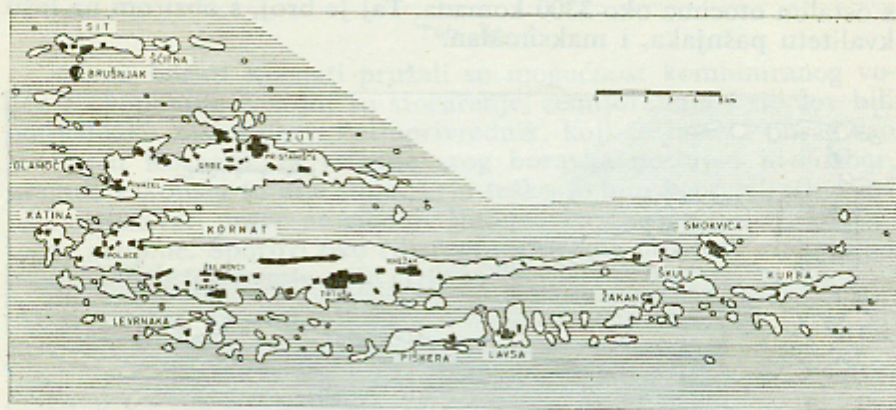
- (A) property of the family Dominis Counts of Sebenico (Sibenik),
  - (B) property of the family Bologna Counts of Zara (Zadar),
  - (C) property of the family Califi Counts of Rovigno (Rovinj),
  - (D) property of the family Lantana Counts of St. Euphemia di Ponte,
  - (E) property of the family Bianchini Counts of Venezia (Venice).
- The tillable land was at 23 various places with a total area of 732,100 square metres.

Pošto su postali gospodari Kornata i na taj način povećali materijalnu bazu, naviknuti na težak život i težak rad i nezahvaćeni u većoj mjeri komercijalizacijom života Murterci svu svoju energiju troše na krčenje kornatskog kamenjara. Od 1890. do 1910. iskrčeno je više od 50 posto od ukupno postojećih obradivih površina. Pro-

96) Ovca koja se uzgaja je pramenka. Muža traje 2—3 mjeseca, a po ovcu dobije se dnevno 2—3 dcl mlijeka. Početkom ožujka za 1 kg sira treba do 6 l mlijeka, u lipnju do 8 l. Za vrijeme jačih zima («s'abe godine») znade uginuti i do 70 posto jagnjadi, a za vrijeme blage zime («dobre godine») 8—12 posto.

97) Broj stoke je aproksimativan, dobijen prema izjavama pojedinih Murterina koji imaju posjede u Kornatima.

širuju se postojeći obrađeni kompleksi, Grbe, Polje, Tarac, Koritnica, Trtuša, i nastaje čitav niz novih i Pinazel, Bizikovica, Sabuni, Sarušćica, Smokvica, Lavsa, Statal i mnogi drugi.

Crtež br. 4 Raspored obrađivih površina 1964. g.

Vlasnici su stanovnici naselja Murter, Betina, Sali, Žman i Zaglav. Obradivih površina ima na oko 80 različitih mjesta sa ukupnom površinom od oko 340 ha.

Drawing 4. Distribution of tillable land in 1964.

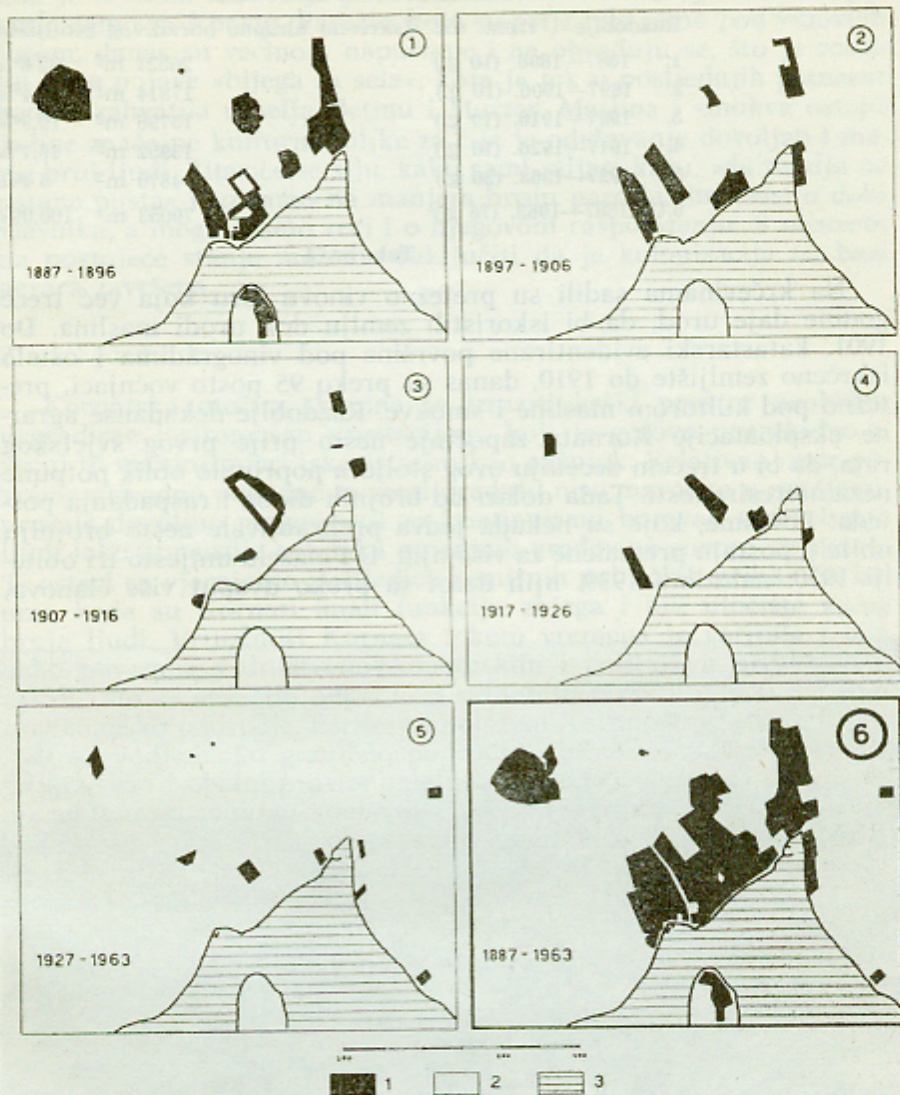
The owners are inhabitants of the villages of Murter, Betina, Sali, Žman and Zaglav. Tillable land is at 80 various places with a total area of 3,400,000 square metres.

Radi boljeg uvida u posljednje razdoblje kolonizacije ovog prostora, kada i kojih je godina proces privođenja kulturi pašnjačkih površina i agrarna eksploatacija bila najintenzivnija, pokazat ćemo na primjeru Pinazala (Žut), tipičnog tada osnovnog posjeda.

Prije 1887, na prostoru današnjeg Kulušićeva⁹⁸ stana u Pinazalu, nije bilo ni jednog četvornog metra obrađivog zemljišta. Prve krčevine nastale su na otočiću Pinazeliću, a tek kad su podignute ograde da stoka ne pravi štete, prišlo se krčenju na samom otoku

98) Prezime Kulušić u Murteru spominje se prvi put u drugoj polovini XVII stoljeća kao Kulišić. To je jedna od kasnije dosljednih obitelji što se vidi i po smještaju njihove kuće koja je sagrađena na rubu sela. God. 1880. imaju oko 10 ha ukupnog posjeda, 1886. kupuju zapadnu stranu Žuta—Pinazel (povećavaju posjed na 164,68 ha) od S. Jelića izuzev Brodarske koja kasnije postaje vlasništvo Šikića. God. 1892. dolazi do diobe između Jose i Frane K. i posjed se raspodjeljuje Frane svoj dio u Kornatu prodaje Magazimaovima i Burtini iz Betine. God. 1931. dolazi između djece Jose K. do diobe zemlje na 6 dijelova. Današnji njihov ukupni posjed u Pinazeu sastoji se od 84,72 ha zemljišta sa 415 stabala maslina, 98 smokava i oko 850 čokota loze. Na pašnjaku piše oko 100 ovaca. Ukupni prihod od soke godišnje kreću se od 120000 do 200000 Din. osuše 350—700 kg smokava i skupe ulja od 150 l do 3000 l, što ovisi o urodu. Do 1904. gotovo sve obrađene površine bile su pod lozom tako da su prosječno dobivali od 9000 do 11000 l vina.

Podaci navedeni prema pričanju J. Kulušića, Murter.

Crtež br. 5 Iskrčene površine Pinazel (otok Žut, Kornat) od 1887. do 1963. g.
1 Iskrčeno, danas obrađeno zemljište, 2 Pašnjak, 3 More.

Drawing 5. Areas at Pinazel (on the ilse of Žut, Cadastral Community of Kornat) cleared from 1887 to 1963.

(1) Present cleared and tilled land, (2) pastures, (3) sea.

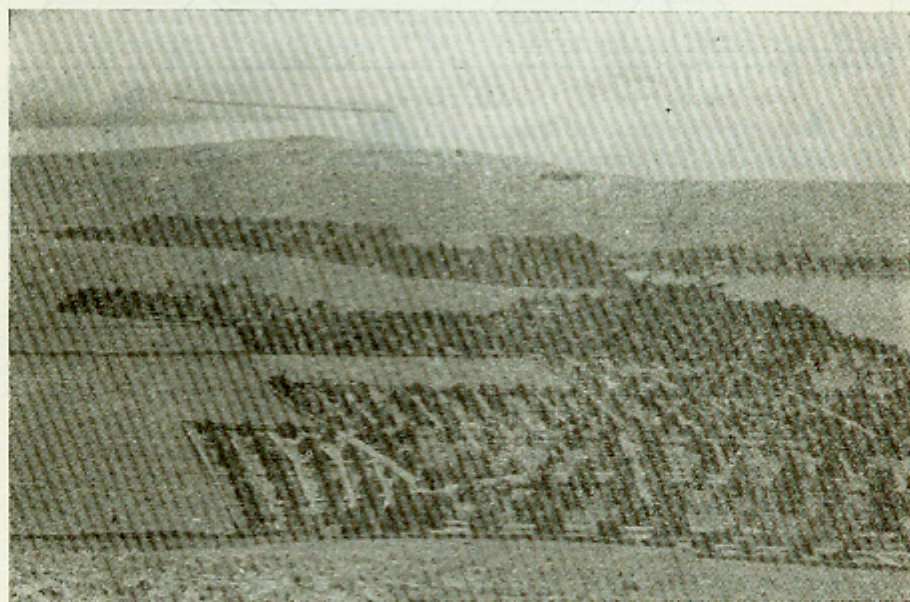
Žutu. Osim obitelji vlasnika na takvom poslu radilo je prvih godina obično 8—15 nadničara.

Porast obradivih površina u Pinazelu (Žut) od 1887—1963.

Razdoblje	vrem. niz	Iskrčeno	ukupno obradivog zemljišta
1.	1887—1896. (10 g.)	26621 m ²	32,6%
2.	1897—1906. (10 g.)	17814 m ²	24,4%
3.	1907—1916. (10 g.)	15796 m ²	19,9%
4.	1917—1926. (10 g.)	13952 m ²	16,7%
5.	1927—1963. (36 g.)	4870 m ²	6,4%
6.	Uk.1887—1963. (76 g.)	79053 m ²	100,0%

Tab. br. 4

Na krčevinama sadili su pretežno vinovu lozu koja već treće godine daje urod, da bi iskoristili zemlju dok urodi maslina. Do 1901. katastarski evidentirane površine pod vinogradima i ostalo iskrčeno zemljište do 1910, danas su preko 95 posto voćnjaci, pretežno pod kulturom masline i smokve. Razdoblje dekadanse agrarne eksploatacije Kornata započinje nešto prije prvog svjetskog rata, da bi u trećem deceniju ovog stoljeća poprimilo oblik potpune nezainteresiranosti. Tada dolazi do brojnih dioba i raspadanja posjeda. Površine, koje su nekada jedva prehranjivale nešto brojniju obitelj, postaju premalene za više njih. U Pinazelu umjesto tri obitelji 1930. nalazimo 1939. njih deset sa preko dvaput više članova,

Fot. br. 4 Pinazel (na NW stran otoka Žuta). Obradive površine nastale krčenjem poslije 1887. g.

Phot. 4. Panizel (at the northwestern side of the isle of Žut). The tillable areas cleared after 1887.

dok je u istom razdoblju površina ukupno obradivog zemljišta porasla samo za 3 posto. Parcele, koje su prije bile samo pod vinovom lozom, danas su većinom napuštene i ne obrađuju se, što je rezultat opće pojave »bijega sa sela«, koja je tek u posljednjih petnaest godina zahvatila naselja Betinu i Murter. Maslina i smokva ostaju jedine značajne kulturne biljke za čije je održavanje dovoljan i manji broj ljudi. Žitarice se siju, kako sami seljaci kažu, »da zemlja ne ostane pusta« i to samo na manjem broju parcela, što ovisi o dobi vlasnika, a mogli bismo reći i o njegovom raspoloženju. S obzirom na postojeće stanje možemo zaključiti da je kolonizacija na bazi agrara završena.

Z a k l j u č a k

Kornatska otočna skupina je izraziti krški prostor neobično degradiran i siromašan vegetacijom, koji je gotovo neprekidno u većoj ili manjoj mjeri iskorištavan kao pašnjak. Relativno male površine prirodno pogodne za zemljoradnju nisu, naročito u prošlosti, pružale dovoljno mogućnosti za kontinuirani boravak većeg broja ljudi iako dimenzije ostataka pojedinih građevina govore suprotno. Ti ostaci su vjerojatno posljedica nemirnih političkih prilika na kopnu, kada su Kornati imali funkciju zbjega i bili utočište većeg broja ljudi. Vrijednost Kornata tokom vremena je varirala i bila usko povezana s društveno-ekonomskim i političkim prilikama u zaleđu, što se naročito odrazilo u razdoblju turskih upada u zadarsko-šibensko područje. Periferno položeni Kornatski otoci predstavljali su podjednako granično područje izloženo napadima turskih gusara, kao i obalni prostor mletačke Dalmacije turskoj vojsci. Time uvjetovan manjak stanovništva popunili su murterski stočari, čime počinje nova faza kolonizacije Kornata, koja dolazi do punog izražaja promjenom posjedovnih odnosa krajem XIX stoljeća. Činjenica da danas u Kornatima nema stalno naseljenog stanovništva upućuje na specifičan tok i uslove kolonizacije, te složenu demografsko-ekonomsku problematiku otočnog prostora sjeverne Dalmacije. Posljednjih decenija XIX i početkom XX stoljeća stočarenje postaje sekundarna grana ekonomije, u prvi plan dolazi zemljoradnja dopunjena ribarenjem. Bogatstvo mora i prirodne ljepote ove otočne skupine, jedinstvene po mnogo čemu na Jadranu, danas predstavljaju značajnu turističku atrakciju od koje posredno materijalnu korist crpe naselja obližnjih otoka gdje je turizam sve jači i sve značajniji ekonomski faktor.

Kornatska otočna skupina u modernom turizmu predstavljat će neocjenjivu nacionalnu vrijednost samo pod uvjetom da ostane onakova kakva je bila do prije nekoliko godina: lijepa, netaknuta i nenarušena slika prošlosti, spomenik ljudskog rada i svjedok teške borbe za život. Uolikoj mjeri je to ostvarivo, to je pitanje na koje može pružiti odgovor samo zajednica, ne isključujući mogućnost stvaranja nacionalnog parka.

POVRŠINE OTOKA KORNATSKE OTOČNE SKUPINE,
NJIHOV UDIO U UKUPNOJ POVRŠINI, UDIO KATEGORI-
JA ZEMLJIŠTA (1964), VLASNICI POJEDINIH OTOKA 1924
—30. I DJELOMIČNO OBRADENI OTOCI 1824—30.

Br.	Ime otoka	Nj. %	Voć. %	Vin. %	Pas. %	Sum. %	Nep. %	Pov. u m ² (100,00 %)	Udio u uk. pov. skupine %	Dje. povr- no obrade	Vlasnik		1964
											1824—30.	1824	
1.	Kornat	0,58	4,40	0,39	88,02	0,15	6,49	32525315	47,1500	+	Califi Bologna Bianchini Lantana Dominis	Murt. Bet. Sali Zman Murt. Bet. Murt. Murt. Murt. Murt. Murt.	
2.	Zut	0,28	7,31	0,17	90,10	—	2,45	14817489	21,6200	+	Califi	Murt. Bet.	
3.	Piškeva	—	0,10	—	72,75	—	27,15	2867160	3,8710	—	Califi	Murt.	
4.	Lavrna	—	?	?	90,62	—	7,38	1819983	2,6350	—	Bologna	Murt.	
5.	Lavsca	1,29	0,81	0,76	67,10	0,01	30,03	1652784	2,3950	?	?	Murt.	
6.	Sit	—	3,99	?	78,51	—	17,50	1627527	2,3650	+	Dominis	Murt.	
7.	Smokvica	—	22,05	2,01	54,80	—	21,14	1047691	1,5220	—	Lantana	Murt.	
8.	Kat'na *	—	?	?	?	—	?	1037500	1,5050	+	Michaela da Trau	Murt.	
9.	Kurba V	—	?	?	49,75	—	50,25	962988	1,3960	—	Lantana	Murt.	
10.	Silo	—	—	—	76,85	—	23,15	668300	0,9690	—	Bologna	Bet.	
11.	Skulj	—	1,84	—	85,39	—	12,77	662823	0,9620	—	Lantana	Murt.	
12.	Lunga	—	—	—	77,35	—	22,65	613220	0,8900	—	?	Murt.	
13.	Glamoč *	—	?	—	?	—	?	417500	0,6060	—	Dominis	Sali	
14.	Kurba	—	—	—	79,56	—	20,44	399925	0,5300	—	Dominis	Murt.	
15.	Mana	—	—	—	57,08	—	42,92	398189	0,5780	—	Califi	Murt.	
16.	Aba Donja	—	—	—	—	86,03	13,97	362811	0,5280	—	Bologna	Bet.	
17.	Oključ	—	—	—	44,40	—	56,60	358130	0,5200	—	Lantana	Murt.	
18.	Kasela	—	—	—	73,15	—	26,85	341894	0,4990	—	?	Murt.	

19. Zakan Kameni	—	—	—	58,30	41,70	321943	0,4740	Lantana	Murt.
20. Gustac	—	—	—	61,85	33,15	311793	0,4520	?	Murt.
21. Scitna	—	0,58	—	79,95	19,57	311479	0,4510	Dominis	Murt.
22. Gangarol	—	—	—	85,10	14,90	309888	0,4490	Dominis	Murt.
23. Gustac	—	—	—	63,60	36,40	299462	0,4340	Califi	Murt.
24. Borovnik	—	—	—	63,60	36,40	277007	0,4020	Califi	Murt.
25. Svršata V	—	—	—	90,00	10,00	249320	0,3620	Bologna	Zagl.
26. Gorninjak	—	—	—	75,50	24,50	247581	0,3590	Bianchini	Murt.
27. Rašip V	—	—	—	65,67	34,33	245673	0,3560	Califi	Murt.
28. Zakan Ravni	—	1,50	0,29	85,10	13,11	224432	0,3550	Bianchini	Murt.
29. Žutska Aba	—	—	—	80,80	19,20	221322	0,3210	Bologna	Bet.
30. Gustac (Zut)	—	—	—	75,00	25,00	182484	0,2650	Dominis	Murt.
31. Peritula V	—	—	—	62,00	38,00	176880	0,2560	Califi	Murt.
32. Lucmarinjak	—	—	—	42,25	57,75	161235	0,2340	Lantana	Murt.
33. Rašip M	—	—	—	57,80	42,20	155206	0,2250	Califi	Murt.
34. Dajna	—	—	—	70,10	29,90	154641	0,2240	Bianchini	Murt.
35. Brušnjak	—	10,91	7,75	79,60	1,75	154114	0,2230	Dominis	Murt.
36. Balabra	—	—	—	89,15	10,85	151441	0,2200	Dominis	Murt.
37. Gorninjak	—	—	—	78,35	21,65	132004	0,1930	?	Murt.
38. Korinjak	—	—	—	72,10	27,90	116481	0,1680	Califi	Murt.
39. Buč V	—	—	—	75,40	24,60	115896	0,1680	Bo'ogna	Murt.
40. Mrtovnjak	—	—	—	?	?	102149	0,1480	?	?
41. Klobučar	—	—	—	63,10	36,90	99973	0,1450	B'enchini	Zirj
42. Cmilcovac	—	—	—	61,40	38,60	89695	0,1300	Califi	Murt.
43. Bisaga V	—	—	—	79,99	20,01	79252	0,1150	Bianchini	Murt.
44. Sestrica V *	—	—	—	?	?	77500	0,1120	Bologna	P. Up.
45. Masnovac	—	—	—	72,25	27,75	76172	0,1110	Califi	Murt.
46. Skrižanj V	—	—	—	49,70	50,30	70506	0,1020	Lantana	Murt.
47. Tovarnjak	—	—	—	74,10	25,90	65846	0,0956	?	Murt.
48. Sušica	—	—	—	67,05	32,95	59647	0,0865	Bologna	Murt.
49. Zakanac	—	—	—	54,43	45,55	59304	0,0860	Lantana	Murt.
50. Mrtvac	—	—	—	61,82	38,18	52255	0,0758	Bologna	Murt.
51. Belun	—	—	—	53,60	46,40	49343	0,0715	Califi	Murt.
52. Garmenjak	—	—	—	70,90	29,10	49224	0,0714	Lantana	Zagl.
53. Prduse	—	—	—	59,82	40,18	47978	0,0698	Lantana	Murt.
54. Broskvenjak	—	—	—	80,20	19,71	47333	0,0686	Dominis	Zagl.

55. Pinazelić	100,00	—	—	—	0 00	43594	0,0633	—	Dominis	Murt.
56. Skala V	85,63	—	—	—	14,37	43219	0,0628	—	Dominis	?
57. Samograd	?	—	—	—	?	42455	0,0615	—	Califi	Zirj.
58. Pieščina	73,27	—	—	—	26 73	40265	0,0584	—	Califi	Murt.
59. Ravna Sisak	66,88	—	—	—	33,12	39662	0,0376	—	Bianchini	Murt.
60. Buč M	61,71	—	—	—	38,29	39352	0,0571	—	Bologna	?
61. Panitula M	59,38	—	—	—	40,62	33737	0,0489	—	Califi	Murt.
62. Skala M	75,52	—	—	—	24 48	33715	0,0488	—	Dominis	1/2Bet.
63. Borovnik	83,66	—	—	—	16,34	27492	0,0399	—	Dominis	Murt.
64. Strižnjak	75,90	—	—	—	24,10	27456	0,0398	—	Califi	Murt.
65. Vodenjak	56,85	—	—	—	43,15	25217	0,0366	—	Bianchini	Murt.
66. Prišnjak	35,10	—	—	—	64 90	25184	0,0365	—	Bologna	Murt.
67. Tremuli V *	?	—	—	—	?	25000	0,0363	—	Dominis	Sali
68. Purara V.	63,27	—	—	—	36,73	24578	0,0356	—	Lantana	Murt.
69. Vodenjak	75,20	—	—	—	24 80	24185	0,0351	—	Bianchini	Murt.
70. Silo M.	39,72	—	—	—	60,28	21274	0,0309	—	Bologna	Beti
71. Svršata	79,96	—	—	—	100,00	18900	0,0274	—	Bologna	Zagl.
72. Dvorić Ravni	—	—	—	—	20 04	18520	0,0269	—	?	?
73. Bisaga M.	86,57	—	—	—	100,00	18746	0,0243	—	Bianchini	Murt.
74. Dragunarica	50,35	—	—	—	13,43	16433	0,0238	—	Bologna	Bet.
75. Veseljuh	53,00	—	—	—	49,65	14836	0,0215	—	Califi	Murt.
76. Skrižanj M.	79,96	—	—	—	47 00	13350	0,0194	—	Lantana	Murt.
77. Opuh V.	46,85	—	—	—	100,00	13232	0,0192	—	Lantana	Murt.
78. Mas'injek	58,22	—	—	—	20,06	12784	0,0185	—	?	?
79. Oršljak	60,38	—	—	—	53,15	12642	0,0183	—	?	?
80. Trstikovac	33,25	—	—	—	—	12500	0,0182	—	?	?
81. Babina Guzica	48,20	—	—	—	41,78	11656	0,0169	—	Lantana	?
82. Rončić	56,32	—	—	—	39,62	11599	0,0168	—	Dominis	Murt.
83. Rašipić	77,35	—	—	—	66,75	11024	0,0160	—	Califi	Murt.
84. Golić	73,41	—	—	—	51,80	10848	0,0157	—	?	?
85. Crinkovac	—	—	—	—	45,63	10320	0,0150	—	Bianchini	Murt.
86. Vrtlić	—	—	—	—	?	10283	0,0149	—	?	Zirj.
87. Opuh Babuljesti	—	—	—	—	100,00	9718	0,0141	—	Lantana	?
88. Božikovac	—	—	—	—	22,65	9050	0,0131	—	?	?
89. Ravna Sika	—	—	—	—	26,59	7906	0,0115	—	Dominis	?
90. Opuh M.	—	—	—	—	100,00	7521	0,0109	—	?	Zirj.

91. Tremuli M.	—	—	—	—	—	?	7300	0,0109	—	P. Up.	Lantana Murt. Dominis Bet. Blanchini Sali Calini Bo'ogna Zaglav Zman
92. Na preostal'h 49 o ^o točta i grebena	—	—	—	—	—	?	198573	0,2881	—	?	
% udio u ukupnoj pov.	0,47	4,05	0,39	82,83	0,64	11,62	68988776	100,0000			

) Površine dobivene planimetrijem

Tabela br. 5

S U M M A R Y

THE KORNATI ARCHIPELAGO

Sven Kulušić

For a series of special reasons the Kornati Archipelago represents one of the most interesting and attractive places on the Adriatic in general. It is situated south of the island Pašman, between Dugi Otok and Žirje, at the same distance almost from Šibenik and Zadar. It is represented in 4 island rows in Dinaric direction, composed of 140 islands, islets and rocks, and 130 of them have a surface smaller than 1 km² (tab. 5).

The whole archipelago is markedly rocky, built mostly of chalk and paleogene lime-stone, and as such very poor in water. Unfavourable climatic conditions and the anthropogenic factor, have created today's bleak scenery, almost without any natural vegetation. More than 95% (65 km²) of the complete surface is rocky pasture and unfertile soil that can hardly feed 5000 sheep a year.

Numerous archaeological finds, name origins of individual islands and relatively numerous historical documents testify to the activities of man since olden times. Social, & economic conditions and political events on the mainland have provided a modified valorization on the Kornati Archipelago at different periods of time. Since olden to recent times it was mainly used as pasture-land. The invasion of Turks into the territory of Šibenik and Zadar increase the value of the islands space, but because of its peripheral location and open to frequent attacks of Turkish pirates the Kornati rapidly lose its small population. Their value, during that period consisted first of all in abundant fishing, especially in mackerel, which is improved with the development of techniques and kinds of fishing, at the exclusive rights of fishermen from Dugi Otok. The lack of population due mainly to Turkish attacks and general insecurity in the first half of the XVII century, is supplemented by cattle-men from the island Murter, and Kornati become a place of fishing and cattle breeding. A new phase starts in the colonization of Kornati, with the coming of people from Murter, connected mainly with the utilization of the continental side of the archipelago, cattle-breeding and farming under hardest conditions, which comes to its fullest with the possession reform at the end of the XIX century. This period brings a very unusual phenomenon. The process of emigration that grasped Dalmatia at the end of the XIX century, followed by deserting of farming, and even the abandoning of tilled land, is marked with unusually intensive agrarian activities, performed by the people from Murter. The specific conditions under which this colonization took place, and the economic and demographic problems of the north Dalmatian islands, is best illustrated by the fact that Kornati do not have a permanent population. The owners would come in great numbers only during

agricultural seasonal works. The interest for tillage on this island group has subsequently decreased, and is almost non-existent today. A small part of tillable land is worked with hardship now, when before it was under vines and cereals. Wherever it's possible, olives and figs are planted, but in many parts even that has been abandoned. Cattle-breeding still has some significance in the economy of the Kornati Archipelago.

But the greater importance and value by far are natural beauty and exotic looks of this island group, which is an exception in the national structure, under the condition that we succeed in keeping it wild and intact.

Yuzovnik je bilica koja se razmnožava na otocima u velikoj mjeri godišnje, već se godišnje razmnožava. Biljke su godišnje za koje možemo reći da su bile svinom povoljne u pogledu vremenjskih prilika. To ovisi i o tome kako su zastupane. One u kojima više ili manje su sve glavne biljke dostigle svoj najviši stupanj razvoja, a one u kojima je bilo sve godišnje, kao i godišnje nepovoljnim vremenjskim prilikama. Stoga ćemo se u ovom pogledu sa svjetlom i hladnošću, nepovoljnih vjetrova vremenjskih prilika sa poljoprivredom.

Godina 1964. bila je dosta kišovita, a temperaturama važna dijelom sukladno vremenjskim prilikama.

Zona je bila jako hladna, ali nije nametala veću štetu poljoprivrednim kulturama, kao što je bilo slučaj prethodnih godina. Osim toga, bilo je dovoljno pod povoljnim prilikama. Udaljeni dijelovi i predjelovi polja koje je pokrivala prolijetna trava. Kako vrlo često, a vremenjski uvjeti pogoduju je kasnom proljetnom kultivaciji, ali ne i kasnijim usjevima, koji su najviše toga što su mogli biti. Često i plivne kile u jeseni proizvodile su urbane kod većih površina kultura, tako vidljive i predjelima njegovu bogatu travu, važne raps i njihov povratak i polja i naročito vjetrova polja. One su predstavljale ljude poljare u daljini, a naročito u poljoprivrednim krajevima. Često su se u predjelima pojavili dovodi se i ove godine da podbacivama priroda kod mnogih poljoprivrednih kultura u tom kraju, ali je ostala, samo i to je vidljiva pogoda, vrlo važna.

Ovdje ćemo napisati pregled vremenjskih prilika u 1964. godini po godinama dobitna i vremenjska u SR Hrvatskoj.

ONIA JE BILA VEĆA BLAGINA, NULA I DOKO JE POTPUNAJA

ZIMA (XII—II) 1963/64. zima je počela i dugo trajala. Ona je bila vrlo hladna i suha u usporedbi sa zimama. Dakle, to je zima, a naročito u južnoj Dalmaciji, a onda se to ni osjetilo da nije bilo tako hladno (predjelima zimske temperature značajno su u sjevernim krajevima —3 do -4°C, a u primorskim 5 — 10°C). Dakle, to je zima